ادبي بحثونه

ليکونکی

Ketabton.com

ګل پاچا «الفت»

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

ادبی بحثونه

پښتو ټولنه په ډېره خوښۍ‌غواړي چه د پښتو یو قیمتي ادبي اثر د خپرونې ډګر ته راوباسي.

دا کتاب ((ادبي بحثونه)) نومېږي او د پښتو د پیاوړی او قوي ادیب ښاغلی ګل پا چا الفت اثر دی. ښاغلی ګل پا چا الفت د پښتو د ادب په آسمان کښې د یو داسې ځلاند ستوری مثال لري چه هېچاته یې د ښودلو او ستایلو حاجت نشته. دی تقریباً له شپاړسو کالو راهیسې د پښتو ژبې د ادبي او علمي خدمت په لار کښې لګیادی کار کوي او تر اوسه یې ډېر منظوم او منثور آثار لیکلی دی چه ځینې چاپ شویدي او ځینې نا چاپ پراته دي. په چاپ شوو کتابونو کښې لغوي څېړنه، بله ډیوه، پښتو سندرې د ده منثور کتابونه او عالي افکار، د آزادۍ پیغام یې منظوم کتابونه دي.

دا دی اوس د ده یو بل منثور اثر هم د کابل په مجله کښې او هم ځانله چاپېږي او پدې صورت د پښتو آثارو په ښری کښې یو بل غوره کتاب زیاتیږي.

او ښایي چه پښتانه یې له لوستلو څخه فایده واخلي او د دغسې آثارو قدر او احترام وکړي.

(صدیق الله رشتین د پښتو ټولنې لوی مدیر)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ټولنې
د ادبیاتو د څانګې له
خوا خپور شو

دې کتاب په۱۳۲۴ کښې
د خوشحال خان جایزه
اخیستې ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

عنوان مخ

ادب......1
شعر......3
په ژوندکښې دشعر اوادب اغېزه......8
دادب تاثیر په اسلامي فقه اوديني احکاموکښې 16
حقیقت اومجاز......17
صریح او کنایه 17
ظاهر، نص، مفسر،محکم 18
داستثنا بحث......18
لغوي تدقیق 19
دادب بڼه او ګاڼه......20
فصاحت 21
بلاغت 21
عواطف 22
خیا ل 34
تمثیل......37
ددې بخث خلاصه......38
عامیانه بلاغت 38
دپښتو څولنډی......40

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

ادب

د ادب د کلمې اصل:

اصل یې" هذب " دی د بې عیبه په معنی.
د هذب کلمه په اصل کښې د هغې ونې لپاره استعمالېدله چې ځینې څانګې او ځینې ښاخونه به یې قطع شوه او صافه به شوه، وروسته داکلمه له محسوساتو نه معنویاتوته رانقل شو ه او هغه چا ته هم وویل شوه چې عیبونه به یې ورک شوه یعنی مهذب به شو.
ا هل لغت ټول په دې باندې متفق دي چې دمهذب کلمه دیوه کامل انسان لپاره دونې له تهذیبه رانقل شویده، ځکه چې معنوي او عقلي امورله حسي اشیاؤ څخه ماخوذ دي لکه دعقل کلمه چې داوښ له جلب، عقل، عقا ل څخه ماخوذه ده.
نو د هذب دکلمې (ذ) په (د)بدل شو او دغه ابدال په عربي کښې ډېر مثالونه لري لکه : هذم ، هدم، جدم، جذم دقطع په معنی (ه) په (همزه) بدله شوه او دا ابدال هم په عربي کښې متعارف دی لکه: اهل، آ ل، ماه، ماٴ او داسې نور...
نو هذب، هدب شو او هدب په ادب بدل شو.
ځینې وایي چې په یوناني ژبه کښې ادیب هغه چاته ویل کیده چې خبرې به یې خوږې وې او دښه اواز او ښې نغمې خاوند به و. نو هرکله چې عربي او یوناني لغتونه یوله بله ګډشویدي دغه لغت هم له یوناني څخه اخستل شوی دی.
ځینې نور وایي چې ادب له (دا ٴب) څخه ما خوذ دی چې دعادت په معنی دی او دحا ل وشان په معنی هم ذکرشوی دی لکه : (کدا ٴب ا ل فرعون) مګر دغه راز اشتقاق په عربي کښې ډېر نظایر نه لري.

د ادب د کلمې تاریخ:

ځینې وایي چې داکلمه دجاهلیت په زمانه او داسلام په ابتدا کښې نه وه ځکه چې نه د هغه وخت په ادبي اثارو کښې راغلې ده او نه په قران کښې شته بلکه لومړی ځل دا کلمه په دې نبوي حدیث (ادبني ربی فاحسن تادیبي) کښې ذکر شوېده (داحدیث محدثینو په دغو الفاظو نه دي ضبط کړي) ځینې نور وایي چې داکلمه دجا هلیت په زمانه کښې هم وه او داچې دهغه وخت په اشعارو او قرآن کریم کښې نشته ددې دلیل نشي کیدای چې داکلمه په هغه وخت کښې هډو موجوده نه وه.
دوئ د خپلې مدعا دثبوت لپاره دادلیل راوړي چې کوم وخت چې داکلمه په حدیث او داصحابو یا دتابعینوپه اقوالوکښې راغله او هېڅا یې دمعنی او مفهوم پوښتنه ونه کړه معلومه ده چې پخواهم وه او ارتجا لانه ده ویل شوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وايي چې دا كلمه د حضرت علي (رض) په اقوالو كښې هم ډېره راغلې ده او دجاهليت په وخت كښې هم (اكثم) بن صيفى دبني تميمو مشهور خطيب ذكر كړېده.

د ادب تعريف :

لغوي معنى خو يې تهذيب دى او څه شى چې له چاسره يا له كوم شي سره لايق اومناسب وي هم ادب ورته ويل كېږي لكه: دمجلس آداب دمعاشرت آداب او داسې نور......
اصطلاحاً ادب هغه پوهه ده چې انسان پخپله وينا او بيان كښې له خطا او غلطى څخه ساتي، څكه ادبي علوم هماغه علوم بلل كېږي چې د وينا ښه والى اوبدوالى، غلط اوصحيح، خوږوالى اوپيكه توب ښيي او په منثور او منظوم كلام كې د فصاحت او بلاغت لخوا بحث كوي.
د ادب په تعريف كښې ويل شوي دي چې ادب دښو الفاظو په وسيله دخپلو احساساتو او ادراكاتو يا دزړه دخبر و ښكاره كو ل او داوريدو نكو په ذهن كښې يې كښينول دي، يعني ادب يوازې دافكارو او روحي حالاتو اظهار نه دى بلكه له يوه ذهنه بل ذهن ته انتقا ل اوابلاغ هم په كښې ملحو ظ دى.
داانتقا ل كه په ښه ډو ل او مهارت سره وي چې هم په كښې ښه كلمات انتخاب شوى وي او هم دكلماتو دښه تركيب او ښه استعما ل په لحاظ دفصاحت او بلاغت مراعات شوى وي ادب ورته ويل كېږي او كه داسې نه وي نو عادي خبرې دي.

د ادب تقسيم:

ادب د خپل جو هري او ذاتي تقسيم په لحاظ دوه ډوله دى:
ادب محض، ادب مخلوط.
ادب محض هغه دى چې يې دبيان له لطف او خوږوالي څخه او يې دبديع احساس له تحريكه بل مقصد اوبله غايه په كښې نه وي لكه ځينې عشقي غزلې چې درحمان بابا يا د حميد او خوشحا ل او نوروشاعرانو په ديوانو كښې ګورو يا ځينې منثور اشعار چې دطبيعي مناظرو يا احساساتو او عواطفو تمثيل په كښې وي.
مخلوط ادب دېته وايي چې يو اديب كوم تاريخي، علمي، اجتماعي مطلب په ادبي پيرايه كښې راوړي او ادبي رنګ ورکړي، نو دلته ادب واسطه ده او په لومړى صورت كښې غايه ده.
دلومړي قسم ادب په لحاظ د ادب موضوع شاعرانه احساسات او عواطف، روحى كيفيتونه، حسن او جما ل، دطبيعت ښكلي مظا هر او مناظر، نفسي اغيزې، قلبي تمايلات ګڼل كېږي. مګر دوهم قسم ادب هرڅه په غير كښې نيسي او كيداى شي چې سږى ساينس اوتخنيكي يا رياضي مسايلو ته هم ادبي رنګ وركړي او ادب په هرڅه كښې ګډ كاندي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر

ځوک وايي هغه موزون کلام دی چې دانسان په احساساتو اوعواطفو کښې تحريک پيداکوي، ځينې نوروايي هرکلام چې دغه کارکولی شي وزن او قافيه ولري او که نه هغه شعر دی.
ځوک بيا وايي چې نه هرڅه چې په زړه اثرکوي او په انسان کښې تعجب يا جوش اوجذبه پيداکوي هغه شعر دی، نو ددوئ په نظرکښې جها ن ټو ل شعر دی چې سرې يې داسمان په ستورو او شفق کښې، د ډګواو مستو سيندونو په ځپو، دګلونو او چمنونو په رنګ اوطراوت کښې دغرو په لوړو ځوکو، دابشارونو په مستۍ، دبلبلو په شور، دښکلو په ښايسته سترګو او نازونو کښې ګوري، نه يوازې دانه! دمهجورو او ارزومندو په اوسېليو، ددردمنوپه آه وفرياد ، دمظلومانو په ژړاکښې هم شعري کيفيت موجود دی.
له دغسې مختلفو تعريفونو ځخه معلومېږي چې يو داسې کلام چې په زړه او احساس تاثير کوي او په کلاسيکي تعبير (بديعي احساسات په شور راولي) هغه خو ارو مروشعردی، نوکه ځينې نورشيان هم شعر وي وي به، مګر هغه شعر چې خلق پرې يو شاعر ستايي هغه همدغه شی دی اوپه الفاظو کښې ځای لري ددې شعر دعناصرو او اصلي اجزاؤ په باب کښې ډېرې خبرې شويدي چاپه شعرکښې وزن ډېر مهم جز بللی دی او چا ادبي صنعتونو ته په ډېر اعتناکتلی دی، پخوا به خلکو دغه شعري صنايع چې ځينې لفظي او ځينې معنوي دي دشعر په ماهيت او حقيقت کښې داخل ګڼل مګر اوسنی يې د شعر لباس او زيوربولي. همدغه سبب دی چې د پخوا وخت ادبي مبصرينو او منقدينو دغو صنعتو ته په اصلي نظرکتل اودشعر قيمت يې په همدغه معيار سنجاوه، ددوئ په نظرکښې به ښه شعر هماغه و، چې کوم معنوي صنعت به پکښې و لکه: صنعت طباق، صنعت مقابله، مراعات النظير، صنعت مشاکله، صنعت مزاوجه، صنعت ارصاد، صنعت عکس، صنعت رجوع صنعت توريه، صنعت استخدام، صنعت جمع، صنعت تفريق، صنعت جمع او تفريق، جمع او تقسيم، جمع اوتفريق وتقسيم، حسن تعليل، استتباع، اطراد، تعجب او داسې نور.....
يا به په کښې له لفظي صنا يعو کاراخستل شوی ؤ لکه : تجنيس ،قلب، اشتقاق، رد العجزعلی الصدر، ذوالقافيتين، متلون اوداسې نور........
مګراوس ځوک په دغه راز جامو او کالونه غولېږي اود شعر ناوې پخپله ګوري، په دې کښې څه شک نشته چې يو ښه لباس په هروخت کښې هرچاته ضروردی او بې لباسه شيان ښه نه ښکاره کېږي، مګرلباس په هروخت کښې تغير کوي او د زيب و زينت سامان وخت په وخت بل راز کېږي. کله خلک اوږدې جامې اغوندي کله لنډې يووخت بخې او چکنونه رواج وي بل وخت ساده لباس ښه ګڼل کېږي، کله په کالو کښې ډېر افراط کېږي اوکله بيا هغه پايزېبونه او دسرو نتکۍ له رواجه ولوېږي. شعر هم په دې وخت کښې خپل لباس او زيور له پخوانه بل راز کړی دی اوهغه ټو ل پخواني کالي نه اغوندي، که ځوک يې په ډېرزور اوتکلفورواغوندي نو خلک يې نه خوښوي بلکه عيب يې ګڼي.
دغه اوسنۍ نظريه چې دشعرپه باب کښې پيداشوې اوشعر غيرله دغو ادبي صنايعو ځخه يو بل معنوي شی بولي دپښتو په اشعارو کښې يې له پخوا نه تطبيق وينو او زمونږ ددې وخت ځينو ښاغلو اديبانو چې ددغه صنعتو لپاره په ډېر تکليف يو يو بيت جېړته په ديوانونو کښې دمثا ل او نمونې په ډو ل پيداکړي داهماغه صنعتونه دي چې په غير قصدي او ارادي ډول په پښتو اشعارو کښې پيداشوي او څه ډېرزيات کوښښ ورپيسې نه دی شوی. يعنې پښتنو شاعرانو د خپل زړه، خپلو احساساتو او عواطفو ترجماني کوله او خپلې سندرې به يې ويلې نوکه به ځينې صنعتونه هم په کښې راغله راتله به، مګر دوی اصلي شی نه ګاڼه او همدغه شی ته يې شعرنه ويلی بلکه دزيور او لباس په نظر يې ورته کتل.
ددې لپاره چې دا خبره په خوشبينۍ اومحض تعبيراتو حمل نشي شعر به د ځينو پښتنو شاعرانو په نظرکښې وښيو، چې دوی شعرته په کومه سترګه کتلي دي او د شعرماهيت دوی ته څنګه جلوه کړې ده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر دخوشحال خان په نظر کښې :

لکه غشی لره بویه تیرانداز

هسې شعر لره بویه سحر ساز

همیشه دزړه په لاس تله د وزن

زیات وکم له وزنه یوتوری غماز

په تورآس دحقیقت ناوې سپره کا

په سپین مخ پلونیولی دمجاز

سل جلوې سل کرشمې سل مکیزونه

په نظر کښې یې ښکاره دسترګو ناز

دصنعت زیورپه ښورنګه وریوري

دتشبیه چندڼ چووه باندې طراز

دمضمون دنزاکت غمزه ورښخه

سرترپایه درست صورت سره یوراز

که په نظم کښې کارګه اوتپوس راوړي

هم دزړونو په ښکار ګرځي لکه باز

چې یوه وینا یې وکړه هوښیار هغه

عاقلان به ویل کاندی په ایجاز

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشحا ل په دې بيتوكښې كما ل كوي چې خپل اغاز په غشی اوتيراندازی كوي ځكه چې دشعرغشی هم په زړونو لګېږي او همدغه يې هدف دی، سحرويل ورته كه څه هم نوی تعبير نه دی مګر منلی او مسلمه خبره ده، داچې له وزنه يوزيات ياكم توری غماز بولي ډېره ښه خبره ده او له غمازنه ورته بله ښه كلمه نشوپيداوكولی، كه ووايو چې د غمازكلمه به هېڅا دغسې په ځای نه وي استعما ل كړی څه غلطه خبره به نه وي.

د خوشحا ل له دغه شعر څخه معلومېږي چې دی بې وزنه كلام ته شعر نه وايي، په دريم بيت كښې چې دحقيقت ناوې په تورآس سپروي اوپه سپين مخ يې دمجاز پلو نيسي ښه تعبير دی ځكه چې حقيقت ومجاز علاوه په دغه مفهوم چې دبلاغت په فن كښې يې لري او ديوې كلمې استعما ل په موضوع له، معنی كښې حقيقت بولي او په نورو ځايو كښې يې مجاز ګڼي د تصرف او عرفان په لحاظ بله معنیٰ لري او نوركوايف په كښې ليده شي. په هرصورت موږويلی شو چې خوشحال يې حقيقته كلام ته شعرنه وايي اوبې دحقيقت له سپين مخه دمجاز ښايسته پلواو رنګين پوړنی هم څه اصلي غايه نه بولي.

د خوشحا ل په نظركښې شعريوه حقيقي ناوې ده چې هم سپين مخ لري هم مجاز ي پلو، چې له سلو جلوو سلو كرشمو مكيزونو سره يې په سترګو كښې هم نازشته او دصنعت ځورنګه زيور ورپورې دی.

وګورئ! چې خوشحا ل صنعت ته د زيور په سترګه ګوري او اصلي معشوقه يې نه ګڼي دمضمون دنزاكت غمزه هم بې له صنعته يوبل شی ګڼي او سر تر پايه دشعر په صورت كښې تناسب اويو راز والی غواړي بيانو وايي چې په دغسی نظم كښې كه كارګه او ټپوس راوړل شي هم داسې باز ورځنې جوړشي چې د زړونو ښكاركوي.

هو! دشعرله زړونو سره كاردی او د همدغه ښكارلپاره پيداشوی دی په دې بيت كښې علاوه په دې لطف چې له كارغه اوټپوس نه زړه وړونكی باز جوړوي دا لطف هم شته چې دزړه دښكارپه يادلو سړي ته دخپلې اولې مصرې تيراندازی اوغشې هم يادوي، په وروستی بيت كښې چې ايجاز يوه شاعرانه او ادبي هوښياري بولي ښايي چې د خپل دغه شعر ايجاز او زياتو دلالتونوته به هم اشاره كوي چې ځومره ښه مطالب يې په كښې ځای كړی دی او په يوځوبيتوكښې يې دومره څه ويلي دي چې يوه لويه مقاله يايوه رساله ورځنې جوړيدی شي.

شعر د حميد په نظر كښې:

شـــــــــــعرنه دی داخونــــــــــــاب دزخمـــــــــــــــي زړه دی

يادســــــــتي وتلـــــــی دم لـــــــه خـــــــولې دمـــــــړه دی

يــــــا نغمـــــه دنـــــيم بســــــمل مرغــــــه دخـــــــولې ده

يــــــا مجنـــــــون تــــــه معمـــــا ښــــــكلې ليلــــــی ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

یـــــــــا دوینـــــــــــو اباســـــــــــیندوهلی مـــــــــوج دی

یالـــــــــه شــــــــاره دحیـــــــــرت وتلـــــــــی فــــــــوج دی

دلته که څه هم حمید په ظاهره کښې وايي چې شعرنه دی مګر مطلب يې دادی چې همدغه شی شعردی اوپه دې درې بیتوکښې دی خپله نظریه دشعر په باب کښې پوره ښکاره کوي. که څوک دا بیتونه په دقت وګوري هغه پو هیږي چې حمید شعرته څه وايي او شعر دده په نظریه کښې څنګه ښکاره شوی دی؟ (ددی بیتو مورد به خاص وي مګر حکم يې عام دی) دی وايي شعر یاد زخمي زړه خوناب دی یا هغه وروستۍ دم دی چې له صورت او کالبوت څخه په ډیر حسرت وتلی وي او ډیرې ارزوګانې پرې ایښی وي یا دعشق دنیم بسمل مرغه یا مجنون ته دلیلی معما ده یا دوینو د جوش موج یایو عالم حیرت دی چې دی ورته فوج وايي اود حیرت له ښاره يې راوتلی ګڼي.
د حمید زیات مهارت په دی کښې دی چې دشعرپه تعریف کښې یوعالم تر دد ښکاره کوي او سړی پوهوي چې شعر پیژندل څه اسانه کارنه دی. دا آسانه خبره ده چې سړی ووايي شعر دانسان بدیعي احساسات خو څوي مګر که پوښتنه وشي چې څنګه اوپه څه راز، اوشعر دومره اغیزه له کومه کړه؟ نو خبره ډیره ګرانیږي او د حمید غونډې یو موشګاف بويه چې داځواب ووايي او دشعر په معرفي کښې دشعر دتاثیر علت او سبب هم بیان کړي.
دحمید دغه تعریف چې دشعر لپاره شاعرانه تعریف دی، موږ دې ته ملتف کوي چې شعر یو درد اواحساس، یودعشق اوجما ل پیغام، دیوه هیجان او اعجاب اوتحیر موج او فوج دی چې په الفاظو او کلماتو کښې يې ګورو.

شعر دشیدا په نظر کښې:

مضـــــــــــمون دشـــــــــــعر لکـــــــــه پیکـــــــــــردی

رنګـــــــــین الفـــــــاظ یـــــــې رخـــــــت وزیـــــــــوردی

ورتـــــــــــــه ضـــــــــــــرور دي دا دواړه څیـــــــــــــزه

پیکرکـــــــــــه هـــــــــــر خودلربـــــــــا تـــــــــــردی

شیدا هم په شعرکښې پیکراوزیور سره بیل کړ ی دی او داسې نه کوي چې یوازې رنګینو الفاظو ته شعر ووايي اوشاعري په الفاظو کښې ولټوي مګربې رخت و زیوره پیکر هم نه خوښوي اوپه دې ضرورت اقرار کوي. که رښتیا ووایو له دغه ضرورته هیڅوک سترګې نشي پټولی او رنګین الفاظ دا حق لري چې رخت و زیور يې وبولو څکه چې دالفاظو تاثیر یوه منلې خبره ده او هرڅوک پوهیږي چې ادبي کلمات په هر چا او هرځای کښې قوي حاکمیت لري.
ډیر شعرونه شته چې یومضمون په کښې راغلی دی او دتوارد په اثرکښې هغه څه چې یوه شاعر ویلي بل هم ویلي دي مګر دیوه الفاظ شاعرانه دی اودبل نه دی څکه دیوه شعرښه ګڼل کیږي او د بل هغومره نه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر د عليخان ختك په نظر كښې:

عذاب نه دی نه ثواب شعر خو ثوب دی
ځاه بې اغوندي انسان ځاهې سبوع
عنوانات دي دا ابيات معنون حكم
ښه بد ګوره دمحمول او د موضوع

دعليخان له دې دوه بيتو معلومېږي چې دی منظوم الفاظ شعرګڼي او وايي چې شعريو لباس دی چې كله به يې ښه سړی اغوندي اوكله بد، يعني دی لكه خوشحا ل او شيدا شعر يوپيكرنه بولي چې لباس ته محتاج وي بلكه لباس يې ګڼي چې كله يوه ښه شی او كله بدشی ته په غاړه كېږي، دعليخان نظريه هم دشعرپه نسبت لكه دپخوانيو نظريه داسې ده اوس هم ځينې كسان شته چې وايي شعريو ښايسته لوښی دی چې كله په كښې دوا او كله پكښې زهرلوېږي ياشعر يو زيوردی چې كله ښې ښځې اوكله بدې ته په غاړه كېږي (١)
مګر دعليخان په نظريه كښې يوشی شته چې دی يې دې خبرې ته اړكړی دی چې شعرته لباس ووايي، هغه شی دادی چې عليخان له ځينو داسې ملايانو سره خبرې كوی چې هغوی شعر ممنوع ګڼي نودی مجبور دی چې شعرته نه ثواب او نه عذاب ووايي بلكه ثوب يې وبولي اود شعر لمنه د دوی له لاسه خلاصه كړي، د همدې لامله ددغو بيتواغاز هم په دی ډول كوي:

عالمان شعر په خه ګڼي ممنوع
ډېر ابيات له آنحضرته دي مسموع
عذاب نه دی نه ثواب شعر خو ثوب دی
ځاه بې اغوندی انسان ځاهې سبوع

كه څېړي عليخان بې ددغسې كوم عامله د شعر حقيقت بيانولي يا چاترېنه پوښتنه كړی وای چې شعر څه شی دی؟ يقين دی چې شعر به يې تش لستونی نه وګڼلی ځكه چې عليخان كوم داسې شاعرنه دی چې دشعر حقيقت او معنويت ته نه وي پريوتلی او محض منظوم الفاظ ورته شعر ښكاره شوی وي. كه څوک دده ديوان وګوري او د ده شعرونه له نظره تېركړي يقين به وكړي چې دغه راز مفكوره او دی ډېر سره لرې دي. مګر خبرې د اقتضاآتو تابع دي كله چې د سړي مطلب په يوه شي كښې بل شانته وي نظريه يې هم بل راز شي.

---

(١)پدې باب په بله ډيوه کې يومضمون شته چې دلته يې بيانه رانقلوم .

(c) ketabton.com: The Digital Library

رحمان بابا چې دشعراو ادب په مقام کښې لوړ ځای لري اوسړی یقین کولی شي چې دده له نظره دشعر حقیقت پټ نه دی پاته، خوماته یې په دیوان کښې کوم شعر مخې ته نه دی راغلی چې ده د شعر په نسبت خپله نظریه په کښې ښکاره کړې وي او موږ پوه شو چې شعر دده په نظرکښې څه راز و؟ مګرچې دشعر رنګ وصورت ته یې ګورو او دا هم په نظر کښې نیسو چې دی خپل شعر په ساده انشأ اوسوزان شعر ستايي پو هېږو چې دی په شعرکښې معنوي حقیقت اوسوز خوښوي او ساده جما ل ورته ښه ښکاره کېږي.

په ژوندکښې دشعر او ادب اغېزه

که ژوند او حیات ته ښه ځیرشو او دانسانانو کامیابی اوناکامي په نظرکښې ونیسو، دبدبختیو اونیکبختیو په پټوپټو سببونو پسې سترګې وغړوو پو هېږو چې ادب او ادبي رجا ل په دنیاکښې موفق دي او ژوند دادب په ارابو روان دی. هغه اشخاص چې په جامعه کښې مقبول او هغه کسان چې په بدنظرکتل کېږي په عقل او فکر، عمل او کردار کښې به یې لږ فرق وي مګر په ادبي لحاظ به ډېر تفاوت لري.
داچې له یو ه بل نه اورو فلانکی په خبره پوهېږي یادښه سلوک خاوند دی، فلانی سړیتوب لري، ددې ټولو خبرو رجع د هغه ادبي حیثیت اوشخصیت ته وي او د هغه له ادبي اوصافو څخه مختلف تعبیرونه دي.
که سړی داشخاصو شخصیت تحلیل کړي او هغه ټو ل صفتونه چې د اشخاصو شخصیت ترې نه تشکېلېږي تجزیه کاندي هېڅ شک نشته چې ادبي خصایص او ممیزات په کښې ستره برخه لري او داجتماعي سعادت او شقاوت سرېه همدغه ځای کښې دی. دلته تاسې د ځینو بدبختوشاعرانو حا ل اوحیات په نظرکښې مه نیسئ ځکه چې دوی د هغو ادباؤ په نسبت چې له مواقعو نه په خوږو خبرو، ظرافتو نو او لطایفو، ادبي حکایاتو او اشعارو استفادې کوي خور ا لږ د ي اوهېڅ په حساب کښې نه راځي.
دلته غرض له ادب او ادباؤ څخه یواځې شعر اوشاعران نه دي بلکه هغه اشخاص دي چې دوخت او حا ل له مقتضا سره سم له خپل ادبي اقتدار، له خپلو اوضاعو او حرکاتو، له خپلو خبرو او اظهاراتو کار اخیستلی شي اوکله کله مناسب بیتونه هم په ځینو مواردو کښې ویلی شي نو ددغه راز تطبیقي ادب خاوندان که څه هم بیسواده وي او څه نه شي لیکلی ادبي رجا ل او د ادب خاوندان بلل کېږي. دغه راز ادبأ تاسې د شعراؤ په تذکرو او جرایدو یامجلو کښې مه لټوئ بلکه په مجلسو او محافلو لارو او کوڅو، کوروکلي کښې یې وګورئ چې څومره ډېراو څومره موفق دي.
که چېرې شعر و ادب ډیوه وبولو او شاعرانو ته ددغې ډیوې سوي پتنګان ووایو، ویلی یې شو مګر کوم اشخاص چې ددغې ډیوې په رڼا کښې ناست دي، او ادبي محفل یې جوړکړی کله دشمع په نسبت اوکله دپتنګ په نسبت ښه ښه بیتونه وایي او په مخکښې ورته کتاب وکباب دواړه ایښي وي دا هماغه ادبأ دي چې له شعراو ادبه ګټه او استفاده کوي.
هرچاته به پخپل کوروکلي کښې ځینې کسان معلوم وي چې هغوئ په خلقو کښې نفوذ او تاثیر لري او دغه نفوذ د دوی له ادبي اقتداره پیداشوی وي څوک چې له خلقو سره په خوږه ژبه خبرې کوي، پخپل مقصد اومطلب هر څوک ښه پوهولی شي.
د خپلې مدعا لپاره ادبي دلایل چې په عامه طبقه بلکه په خواصو هم ډېر تاثیر لري پیداکولی شي هغه هرګوره په جامعه کښې مقبولیت لري او په ادبي مهارت باندې عزت، ثروت، شخصیت، ښه شهرت، هرڅه ګټلی شي ځکه چې ادب زموږ په ژونداو حیات حاکمیت لري او په دغو خوږو پسې هر څوک هڅه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې مور خپه یواو خپګان راپېښ شوی وي، یاکوم مصیبت اوبد بختي راغلی وي نو په ادبي ویناؤ خپله تسلي کوو او په شعرونو خپل غم غلطوو ، په دغسی احوالو کښې که په یو داسې صحبت او مجلس کښې ګډون وکړو چې هلته لطایف او ظرافتونه وي یاڅوک دغم او مصیبت، صبرو استقامت په نسبت شعرونه وایي او راز راز حکایتونه کوي ضرور هغه پخوانی حا ل نه پاته کېږي اوپه وضعیت کښې تغیر راځي که چېرې کوم دښادۍ مجلس وي او ددوه تنو دپخلا کولو او نژدې کولو دپاره کوم مجلس منعقد شوی وي هلته هم ادبي منطق اوادبي استدلال دخوشالۍ شعرونه ډېر کارکوي، که ددوه تنو څه جګړه او دعوه وي نوهم په ادبي براهینو او شواهدو ښې ښې فیصلې کېږي. دغه راز حیاتي جریانات چې په نظر کښې ونیسو ویلی شو چې ادب زمور هغه ملګری دی چې په غم او ښادۍ کښې راسره دی او یوه خوږه یارانه راسره لري. کله چې تیاره او تورتم له هرې خوا زمور په ژوند احاطه وکړي او دعلم وعقل رڼا مغلوبه شي همدغه ادب دی چې د امید کړکۍ راته خلاصوي او د رڼا زېرى راکوي په همدغو مره وینا هم دادب تعریف نه تمامېږي باید ووایو چې ادب په جګړواو دعوو کښې شاهداو حکم هم دی ځکه چې په اکثرو مجالسو کښې چې یو ه خبره دځو تنو په قضاوت فیصله کېږي هلته ادب اوادبي اقتدار ډېر ډېر کومکونه کوي که خبره دوایرو ته ولاړه شي په هغه ځای کښې هم ادب لارلري او هرڅوک بې له تاثیر لاندې راځي. له دغسې محالفو او مجالسو چې تېرشو او خرابات ته ننوزو هلته هم دغه دېوهانو او صوفیانو اشنا (شعروادب) له رندانو سره ډېرې پټې اوښکاره خبرې لري اوپوره محرم معلومېږي مګر عجیبه لاداده چې دغه د بزم او بزمیانو همنشین دخطابو په ممبرونو هم درېږي او په مکتبو او مدرسو کښې داخلاقو درس هم ورکوي . کله چې دوطن اوملیت دناموس ساتلو وخت راشي بیا داسې سندرې وایي چې دتوریالیو او ننګیالو وینې په جوش راځي او ځانونه اورته غورځوي دا ځکه چې شعرو ادب دحیات په هره خواکښې کارلري اوحصر و اختصاص نه قبلوي، هرشاعر چې ګوری په یوه شعر کښې به ځان یوراز ښیي اوپه بل کښې به بل شان معلومېږي. همدغه سبب دی چې ځینې کسان دشاعر معنی په (متلون المزاج) باندې کوي او وایي چې شاعر هغه څوک دی چې دخپلو احساساتو تابع وي او هرڅه یې چې په زړه وګرځي هغه وایي.

رښتیا وایي شاعران خپل احساسات اوعواطف نه شي پټولی او ارومرو یې خلکو ته په شعر کښې ښکاره کوي مګر داتعریف یوازې دشاعردپاره نه دی او هرانسان همدغسې شی دی هرڅوک چې تاسې ګورئ دخپل احساساتو لږ او ډېر تابع دی ا و له خپل زړه څخه ترجماني کوي خو دنورو خلکو خبرې باد وړي او دشاعرپاتې کېږي ځکه دمزاج په تلون یوازې دی یادېږي اوبل چاته څوک ګوته نه نیسي. که چېرې همدغه سړی چې شاعر په دغه صفت پېژني خپل ځانته وګوري او هېرزړی نه وي یوه به شي چې انسان په ټولو اوقاتو کښې یو راز نه وي او په ډېرو شیانو کښې یې فکر یو راز او بل راز کېږي ډېرځله په کوم مجلس کښې په کومه موضوع بحث کېږي او راز راز مختلف ومخالف نظریات او دلیلونه راوړل کېږي چې د اکثرو اشخاصو فکرونه هم ورسره اوړي را اوړي او خیالونه بل راز کېږي. ډېر اشخاص شته چې یوه ورځ یوه سړي ته ښه وایي بله ورځ یې بدبولي، یووخت دیوې مفکورې طرفداروي بل وخت دبلې کله چې څوک دده احساسات او جذبات راوېښ کړي بل شان شي چې په طبعي احوالو کښې هغسې نه وي له ځانه سره یو ډول فکر کوي او په جمیعت کښې بل ډول، دیوه کتاب اوبل کتاب په کتلو ډېر فرق په کښې راځي اوواقعات وحوادث ببخې بل شی ورځنې جوړوي نوکه څوک خپل نفسي احوا ل او روحي کیفیات په نظرکښې ونیسي ارومرو به اقرارو کړي چې زه پرون بل څوک وم نن بل څوک یم سبابه بل څوک شم، په محراب وممبر کښې یو راز جلوې کوم اوپه کور وخلوت کښې بل شان کارونه لرم. نو دا خوی یوازې دشاعر نه دی دډېرو دی. هرانسان کله له دنیانه مرورشي اواخرت په خوب ویني کله بیا ددنیا یوه شیبه عیش اوعشرت له جنتونو سره نه برابر وي.

انسان په ډېرو احوالو کښې داحساسي اوادبي اغېزو تابع وي اوکله له تعقل او تفکر څخه کار اخلي ځکه چې ژوندون داکثریت په اعتبار ادبي دی نه عقلاني، ادب او احساس دزماني اومکاني اغیزو او حواد ثو له تاثیر لاندې وي او تعقل هم دغو اغېزو اوتاثېراتو ته غاړه ایښي ده نو هر کله چې ژوند دمختلفو احوالو نوم دی اوشعر دشاعر د ژوندون هنداره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده ضرور به کله اخلاقي کبړي او کله به عشقي رنګ پیدا کوي. یووخت به پکښې دننګ وغیرت خبرې وي بل وخت به ننګ وغیرت په ډبرو و لي، نو هېڅ تعجب نشته که خوشحا ل خان یو وخت وايي:

مــــخ دهغــــو تورشــــه چـــې پـــې مینـــې نفســـاني دی
یـــــوه مینـــــه بـــــاقي ده نــــورې کــــل مینـــې فـــاني دی
مکـــــړه دنفــــس نغوتـــــه د هـــــوا پـــــه لـــــورې مـــــه ځـــــه
واړه دنفـــــس چــــارې شــــیطاني ، نــــه رحمـــاني دی
کردبـــــــدو مکــــــړه بــــــدکاران دبــــــدو کرکـــــا
هرچـــــه نیکوکـــــار دی دنیکـــــې پـــــه د هقـــــاني دی

وخــــورې خملـــې پـــاخې نـــه دې فکرنـــه دې ذکـــــر
تـــه ځـــه ســـړی نـــه یــې دا خویونـــه حیـــواني دی
مـــه اوســـه بـــې ذکـــره همیشـــه اوســـه پـــه فکـــر
ذکــــــر فکــــــر واړه دزړه کـــــــاردی روحـــــــاني دی
ډیـــر خلـــق نـــاپوه دي چـــې یـــې ډارنـــه شـــي لـــه مرګـــه
خانـــدي هوســـیږي پـــه ځـــه خـــوښ پـــه نــاداني دی

همدغه واعظ به بل وخت کښې د نفساني مینو او خواهشاتو له اثرلاندې راځي او په ښکاره ناری وهي چې خوله بې راکړه.
یاوایي:

مســـت یـــم مـــی پرســـت یـــم همیشـــه ایـــاغ پـــه دســـت یـــم

یوســـــاعت چـــــې ځـــــي رابانـــــدې غـــــم دی بـــــې ایاغـــــه

تـــــل هـــــوا هـــــوس کـــــړه تـــــر اولـــــه یوپـــــه لـــــس کـــــړه

ســـــتا لـــــه غمـــــه ځـــــه دي کـــــه زه ولاړم لـــــه فراغـــــه

مګرپه دې ویلو یې هم تنده نه ماتیږي اوپه ډبرو صریحو الفاظو د هغه جهان سفر هم قبلوي خودلاس بریدو خبره ده نوهر کله چې انسان همدغسې شی دی چې کله طاعت کوي کله ګناه اوهېڅ انسان داسې نه شي کیدای چې دنفس له خواهشاتو چورلاس واخلي یاشپه او ورځ په لهو و لعب مصروف شي او هېڅکله ورته دمړینې فکر پیدانه شي، شعر هم نه بشپړه اخلاقي کېږي او نه بیخې شهواني کیدی شي نوکه خوک په دې باب کښې شاعر ملامتوي باید مطلق انسان ملامت کړي چې ولې کله داسې اوکله هغسې وي یاپه بل عبارت هم داکوي هم هغه که چیرې شاعر هم دنورو غوندې ټګ یا هوښیار شي چې دزړه خبرې اوخپل تمایل پټ کړي ژوند بې یو راز او نغمه بې بل رازوي په شعرکښې به هرګوره دغه خونداو کیف پاته نه شي ځکه چې شعر خو د همدې لامله په زړونو تاثیر کوي چې د زړه خبرې دي او له حیات سره موافقت لري په همدغه وجه شعر او ادب دتاثیر او اغېزې په لحاظ له علم او فلسفې نه میدان وړی دی او

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه کسان چې ادبي اوخطابي اقتدار لري او دخپل ادبي استدلال اوادبي سحر په اثر دخلقو په احساساتو لوبې کوي په هغوکسانو غلبه مومي چې دخلکو عقلي اقناع ته توجه لري او له علمي براهينو کاراخلي دهمدې لامله داجتماعياتو يو لوی عالم، ګوستاولوبون وايي:

که غواړي چې يو جمعيت له خپل تاثيرلاندې راولې نو هرڅه چې ورته وايې په تاکيدي ډول يې وايه او په ډېر حرارت يې مکرر کوه! صحيح براهين اومثبت حقايق پرېږده او له علمي او منطقي جد ول څخه کارمه اخله، له هغو حرکاتو اوتمثيلونو ډېر کاراخله چې حواس له تاثيرلاندې راولي. مجازي عبارات، جالب نظر تشبيهات، ساحرانه کلمات لکه حريت، وطن، ورورولی، علم، حقيقت، مساوات ډېر ډېر وايه! پخپلو خبروکښې د خلقو خواهشات له نظر لاندې نيسه نه عقلونه.

دګوستاولوبون له دې څو خبرو به معلومه شوی وي چې دادب تاثيربه خلقو باندې له علم او تعقل نه زيات دی اوصحيح براهين يامثبت حقايق دومره اثرنه لري لکه چې مجازي عبارات او جالب نظرتشبيهات يې لري.

که موږ پخپله هم په حيات کښې دقت وکړو راته معلومېږي چې ادبي تعبيرات اوادبي براهين په رښتيا ډېرقوي دي او دغه راز ادبي رجا ل چې لکه ګوستا لوبون د جمعيتو نو دمتاثرکولو په چل پوه شوي دي او د خپلې وينا په ادبي جاذبه يا د خپلو اوضاعو او حرکاتو په مرسته په خلکو تاثير اچولی شي هغه که ليکونکي وي او که نه وي، پخپله شعر وايي او که دنوروله اشعاروکار اخلي په جامعه کې نفوذ پيداکوي اوله علمي او عملي رجالو څخه بر کښېني.

دغه راز اشخاص چې مثالونو ښودلو ته يې ضرورت نشته پرېږدئ او يوازې هغه شاعران په نظرکښې ونيسئ، چې پخپلو اشعارو يې له پادشاهانو او لو يو خلقو څخه ډېر انعامونه اخستي دي او ډېر قدرونه يې ليدلي دي. د دوی شمير هم دومره زيات دی چې لکه خزانهٔ عامره يولوی کتاب پرې ډک دی اوڅوتنه يې دلته يادوو:

اميرخسرو: دې شاعر له ډېرو پادشاهانو او لويو خلکو څخه بخششونه ليدلي چې دټولو بيان او ردېږي. يوه صله يې چې له سلطان قطب الدين څخه اخستی ده هغه د يوه هاتي (فيل) په تول سره او سپين وو.

فرخي سيستاني: په يوه قصيده له اميرابوا لمظفر ناصرالدين طغاني څخه چې دبلخ حاکم و، دوه څلويښت اسونه په جايزه کښې واخيستل.

فطرتي کشميري: په دوه بيتوله اکبر پادشاه څخه دوولس زره روپۍ انعام واخيست.

سيد ذوالفقار شرواني ته په يوه مدحيه قصيده يوه وزير ۷ خرواره وريښم ورکړه.

دانشي مشهدي ته شهزاد ه داراشکوه په دې يوه بيت:

تاک راسرسبزکن ای ابرنيسان دربهار
قطره تا می ميتواندشد چراګوهر شود

يولک روپۍ وبخښلې.

حياتی کاشی: ده ته جهانګيرپادشاه دتغلق نامې په يوه مبحث باندې دده په تول سره او سپين ورکړه.

ارزقی وايي: چې طغانشاه سلجوقي کومه ورځ د تختهٔ نرد لوبه کوله مګرلويه يې ښه نه وه او ده ته دومره قهر ورغلی و چې هرساعت به يې توري ته لاس کاوه او دمجلس خلق ډېرپه ويره کښې وو په دې وخت کښې ارزقي يوه رباعي وويله چې دده له لوبې يې دحسن تعليل په ډول ښه تعبيروکړ او دی پرې دومره خوشحاله شو چې پنځه سوه طلا يې وروبخښلې اولوبه کوونکي هم له خطره خلاص شول، رباعی داده:

ګرشـــاه ســـه شـــش خواســـت ســـه يـــک نقشـــی فتـــاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

تـــــــــوطن نبــــــــری کـــــــــه کعبتـــــــــین داد نــــــــداد

شـــــش چـــــون نگریســـــت حشـــــمت حضـــــرت شــــاه

از حشــــــــــمت شــــــــــاه روی برخــــــــــاک نهـــــــاد

په دې رباعی کښې نه کومه فلسفه شته نه څه علم، فقط همدومره خبره ده چې طغانشاه کعبتین غورځوي چې شپږ خاله راووزي مګرتقدیر داسې پېښوي چې دشپږو خالو مخ د ځمکې لورته کېږي او درې خاله راوزي، څه چې پادشاه غوارې هغسې نه کېږي ځکه ده ته قهر ورځي او وضعیت یې بل راز کېږي ارزقي په دغه وخت کښې وايي هغه شپږ خاله چې شاه يې غوارې دشاه له هيبته مخ په خاورو ږدي او دده د حشمت احترام کوي، پادشاه لکه چې په هېڅ خپه شوی و، دغسې په هېڅ او خوشې خبره خوشحالېږي او هغه لاس چې توري ته يې وور بخشش ته يې اوږدوي.
دې خبرې ته څه ډېر تعجب مه کوئ انسان په همدغسې خبرو يو راز او بل راز کېږي اوادب دغسې ډېرې اغېزې لري. سلطان محمود هم کوم وخت په بل حا ل کښې و، او داياز دڅڼو لنډولو حکم يې صادرکړ، چې دهغه څڼې لنډې شوې پخپل حکم ورته پښيما نتيا پيداشوه چې دا مې څه وکړه؟ او څه رانه وشوه؟ سلطان که څه هم ډېر ډېر کارونه کولی شو مګر هغه څڼې يې په هغه ساعت نه شوې اوږدولی او حسن و جما ل يې بېرته ژرنه شو راګرځولی، داپښيماني ورو ورو زياتېده او دی يې دې حدته ورساوه چې په مجلس کښې هېڅا خبرې نه شوې کولی. پوهان او هوښياران حيران وو چې څه وکړي، عقل او منطق په دې وخت کښې څه کارنه شوکولی او داغم يې له شعره په بل شی نه سرېده. دټولو سترګې عنصري ته اوښتې اوهغه څه چې په سلطانانو هم اثر او غلبه لري دعنصري په برخه وه، نو هغه راغی او داړباعي يې وويله:

گرعیــــــــب ســــــــر زلـــــــف بــــــت از کاســــــتن اســـــت

چــــــه جــــــای بغـــــم نشســــتن وخاســــتن اســــت

وقـــــت طــــــرب ونشـــــاط ومــــــی خواســــتن اســـــت

کاراســــــــتن ســــــــرو زپیــــــــر اســــــتن اســـــــت

ددې رباعی په ويلو غم ورک شو او خوشحالی راغله سلطان دعنصري خوله درې ځله له جواهرو ډکه کړه. که څوک دې رباعي ته دکوم حقيقت ياد تعقل په سترګه ګوري هېڅ به په نظر ورشي او وايي به چې په دې کښې نوڅه دي؟ مګر دا هم دشعر لوی قوت دی چې هېڅ په کښې نه وي هم يولوی سلطان له خپل اثر لاندې راولي او په ډېر وجواهرو ځان خرڅوي.
ديوه بل پادشاه نقل کوي چې خپلې عملې ته يې وويل:
سبابه فلانکي ځای ته دښکارلپاره ځو مګر هرڅوک که دمخه تللی و سرېې دو هلو دی، سبا چې پادشاه له خپلې عملې سره روان شو ګوري چې يوسړی دمخه روان دی او ښکارته ځي پادشاه په ډېر قهر وويل ته نه يې خبر چې ماپرون څه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ويلي وو اوستا سزا څه ده؟ سړی شاعرو اوپوه شو چې بې له شعره بل هېڅوک دپادشاهانو د قهر وعتاب ځواب نه شي ويلی نوبې دابيت ووايه:

مـــــــن آن ســـــــتارهٔ صــــــــبحم کـــــــه از طريـــــــق ادب

هميشـــــــــه پيشـــــــــرو آفتـــــــاب مـــــــــی باشـــــــم

دابيت نه ؤ يخې اوبه وې چې د قهر و غضب په اور توبې شوې اوعتاب په لطف ومرحمت بدل شو.
دغه راز ادبي اغېزې اوس هم شته مګر په بل رنګ، اوس هم که څوک چا ته په دغسې خبرو سمدلاسه جواهراو طلا نه ورکوي نو په زړه کښې خو ځای ورکوي او ثوورځې پس بې په غير مستقيم ډو ل تاثيرات څرګندېږي. اوس هم مـوږ ملتفت نه يو کنه هر څوک تريوه حده د خوږو خبرو او ادبي تعبيراتو له اثرلاندې راځي او ددغسې کسانو قدر کوي.
يوه ورځ چا حکايت کاوه چې زه وروسته له څه مودې مسافرت نه خپل کوروکلي ته راغلم او تقديراً په دواړو سترګو غومبسو وچيچلم نو څوک به چې ليدو ته راتله ورته به ويل کيده چې صحت بې ښه نه دی او دراتلو ياکښينا ستلو توان بې نشته، بله ورځ يو آشنا راغی چې دخواږه صحبت خاوند و او دهغه دخوږو خبرو خاطرات مانه وو هېر کړي.
نوهر څه مې چې وکړه دهغه له صحبته مې زړه صبر نه شو کړای او په پټو سترګو بې مجلس ته ورغلم. هغه چې زه په دې حا ل وليدم راته بې وويل: ډېره موده نه وې راغلی ددې ځای غومبسې هم درپسې خپه شوې وې او په سترګو بې ښکل کړې! که سړی فکر وکړي دا خبره کوم حقيقت نه لري اونه دغومبسو له زړونه څوک خبر دی چې موږ ولې چيچي، اود څه دپاره داکارکوي؟ مګر ادبي تعبيرات که څه هم واقعيت په کښې نه وي خو اثرپه کښې وي او ويلی شو چې ددغه سړي ليده به هم په دغسې حا ل کښې د همدغه راز خبرو په اثرکښې وو او په حقيقت کښې همدغه خبره دليدو واسطه شوه.
دې راز خبروته بايدسړی په بې اعتنايۍ ونه ګوري ځکه چې موږ هريوپه مجلسونو کښې په همدغسې خبروهم خوشحالېږو او هم قانع کېږو چې که څوک ورته دعلم او علمي استدلال په عينکو ګوري دقناعت وړبه نه وي مګر څوک په کښې له قضاوت او حکمت نه کارنه اخلي اوپه پټو سترګو بې مني.
مشهوره ده چې کو م وخت شيخ بوعلي سينا دبوسعيد ابوالخير په مجلس کښې ناست و او څـوک راغـی چې سرمې خوږېږي، هغه بې په دمولو شروع وکړه بوعلي سيناپه خنداشو، بوسعيد ابوالخير ترې پوښتنه وکړه چې ولې خاندې؟ ده وويل چې دسردرد ښايي چې دصفر اپه اثروي نودم بې څه چاره کولی شي؟ سعيدابولخير ورته يوه سخته خبره له خولې وايسته چې شيخ ډېرخپه اومتاثر شواو بيابې ورته وويل په تاغونډې يو لوی حکيم باندې يـوه ادنـی کلمه دومره تاثير کوي نو په دې سړي به ولې اسما الله اثرنه کوي شيخ چوپ شه او ددې خبرې په جـواب کښې بې هېڅ ونه شوويلی سړی چې دبوسعيد ابـوالخير په خبره کښې غورکـوي پـوهېږي چې ده له ادبي استدلال څخه کار اخستی مګربوعلي غونډې يولوی سړی پرې قانع شوی او دسعيد ابوالخير په نسبت بې ويلی دی: هغه څه چې زه پرې پوهېږم دی بېويني.
په دې کښې څه شک نشته چې دمونه ډېر تاثيرلري او ډېر خلق پرې سمدلاسه جوړېږي مګردغه دليل دعلم ومنطق په لحاظ دبحث ډېر مجا ل لري خوادبي دلايل بې بحثه منل کېږي او هغه جدل چې په علمي براهينو کښې کېږي دلته نه کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خطابي مقام دا امتياز پيدا کړی چې څوک به يې دخبرو ترديد نه کوي او هر څه به يې اوري په شعر او ادب کښې ډېرې خبرې شته چې څوک يې دعلم ومنطق له مخې اثبات نه شي کولی مګر ددې لامله چې منکر او معترض نه لري نو سړی ورته مسلمات ويلی شي.

درحمان بابا دابيت:

بــــادچې ســـــتا پـــــه زلفـــو بانــــدی نيـــت دپريشـــانی کـــړ

ځکـــــه پــــــې ګردونـــــه دجهــــــان واړه پـــــه ســـــــردي

دواقعيت او حقيقت په لحاظ هماغسې خبره ده لکه دغومبسو چيچلو په نسبت چې د مخه تېره شوه ځکه چې دلته هم د باد په سر د جهان ګردونه کيدل ددې دپاره چې زلفې پريشانوي دشاعر يو تصوردی چې دی به يې هم په زړه کښې نه مني مګر درحمان بابا ديوان به په زرهاو تنو لوستی وي او هېڅ فکربه ورته ددې خبرې په ترديد کښې نه وي پيداشوی ځکه چې ادبي لذت يې سړی دغسې سوداګانوته نه پرېږدي. په يوه بيت کښې خوشحا ل خان ختېک هم خپلې معشوقې ته وايي:

پــــــه مــــــــلال کاتــــــه عاشــــــقان وژنــــــې

ســـــــتا پــــــه ســــــترګوکښـــــــې چــــــړې دي دقصــــــاب

مګر هېڅوک نه وايي چې په سترګوکښې خو چړې نه ځائېږي او که په سترګو کښې چړې وي نو چې عاشقان وژني خوسترګې به هم ړندې کړي، دابيت سره له دغه اعتراضه چې هېڅوک يې نه شي کولی او نه يې کوي په اوريدونکو تاثير کوي او دانتخاب وړ ورته ښکاري. ددې سبب همدادی چې شعرو ادب بيل ځای لري او څوک ورته په هغه سترګه نه ګوري چې نورو خبروته ګوري.

په شعرکښې لکه چې خوشحا ل ويلي:

کـــــــه پــــــــه نظـــــــم کښــــــــې کارګـــــــه اوتپـــــــوس راوړې

هـــــــم دزړونــــــــــو پــــــــه ښـــــــکارګرځي لکـــــــه بـــــــاز

تپوسان او کارغان دبازانو کارکوي بلکه باز زړونه نه شي وړلی او دو ی زړونه وړي.

په کومو خبرو کښې چې دادب مالګه ګډه شي هغه په هر چا اثر کوي او هرڅوک يې خوښوي. وايي چې د«هارون الرشيد» دوه زامن وو، چې يوپرې ډېرګران و اوبل لږ، چارو ځنې دسبب اوعلت پوښتنه وکړه، پادشاه دهغه مخکښې خپل نا ګران زوی راوغوښت، هلته څوداني مسواکونه هم پراته وو، نو خپل دغه زوی ته يې وويل چې داڅه دي؟ هغه وويل:

«مساويک» يعني مسواکونه، دی يې رخصت کړاو خپل ګران زوی يې راوباله له هغه نه يې چې تپوس وکړ هغه دا جمع استعما ل نه کړه ځکه چې دې جملې سره يې التباس درلود چې سړی چاته په عربی ووايي چې ستا مساوي يعني کاف په کښې خطابي شي او اضافي ترکيب شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو خپل مقصد يې په بل راز اداکړ او وېې ويل چې مفرد يې مسواک دی پادشاه هغه سړی ته وويل چې اوس خوبه ددواړو په فرق پوه شوی يې. له دې واقعې اودې جواب څخه معلومېږي چې دپادشاه يو زوی اديب ؤ، او په ادبي دقايقو له هغه بل نه ښه پوهيده ځکه ورته ګران و.

وګورئ! ادب اوادبي خبرې په زامنوکښې هم فرق راولي او دپلار په نظرکښې هم يو زوی له بل څخه ښه کوي.

له کوم با ادبه سړي نه چا پوښتنه وکړه چې ته لوی يې که فلانکی؟ ده په ځواب کښې وويل چې زما کلونه له هغه نه زيات دي او داسې يې ونه ويل چې زه تر هغه لوی يم ځکه چې ځانته لوی ويل ورته مناسب نه ښکارېده.

داخبره البته څه علمي اوفلسفي قيمت نه لري مګر پخپل ادبي قيمت په کتابونو کښې ژوندۍ پاته شوه او دزمانې باد يو نه وړله.

په يوه ښه سړي چا څو اعتراضه وکړه او ورته يې وويل چې انګورخو پاک اوحلال دي او دانګورو اوبه هم پاکې دي نوشراب ولې ناپاک اونجس دی؟ بل داچې سړی که څه په سترګو نه ويني نو څه پوهېږي چې هغه شته (غرض يې له خدای څخه انکارو) دريم اعتراض يې داو، چې کارونه خو ټول تقدير کوي او هرڅه چې چاته مقرر وي هغه رسېږي نو يوسړی ولې دچاپه وژلو قصاص کېږي او ملامتېږي؟ دښه سړي په مخکښې يوه خښته پرته وه هغه يې را وا خيسته او دی يې پرې وويشت، سړی ولاړه عرض يې وکړ او د هغه وخت حاکم دی راو غوښت چې که تا د ده جواب نه شو ويلی نوپه خښته دې ولې ويشته او ولې دې ژوبلاوه؟

ښه سړی ورته وويل ماخونو رڅه نه دي کړي او دده ددرې واړو سوالونو ځواب مې ورکړی دی.

دی وايي انګور او دانګورو اوبه پاکې دي نوشراب ولې مرداردي، ما دی پوه کړه چې دغه خښته خو له خاورو او اوبو جوړه شوه که دی څوک په خاوراو ياپه اوبو ووهي نه ژوبلېږي، که خاورې اواوبه يوځای کړي اوخټه شي نوپه خټه هم څوک نه دي ژوبل شوي مګر چې لمرته يې کېږدي او وچه شي نو بياسړی ژوبلوي. بل دی وايي چې کارونه خو ټول تقدير کوي نو يوسړی ولې په بل ملامتېږي؟ دده ژوبليده خو هم دتقدير کار و دی ولې زما دلاسه عرض او شکايت کوي. دا چې وايي څه چې سړی په سترګو نه ويني هغه نشته نو دغه دردچې دی ورځنې فرياد کوي دا خوهم څوک په سترګونه ويني.

په دې خبرو حاکم هم قانع شو او عارض هم نور څه ونه شوه ويلی، مګرچې سړی ګوري دا ځوابونه ادبي دي او دغه ښه سړی که دعلم و فلسفې په اساس ورسره بحث کړی وای نو ښايي چې هغه به يې دومره ژرنه وای قانع کړی اونه به يې ځان دغسې په اسانه خلاص کړی وای.

يوه بل چاقصه کوله چې زه يوه ورځ ديوه حاکم په حضور کښې ناست وم چې يوسړی راغی او د چاله لاسه يې په سرخاورې باد کړې، حاکم ته دده عرض بې اساسه معلوم شو چې دی دروغ وايي او په نا حقه عرضونه کوي نو حکم يې وکړ چې وهئ يې! سړي چې په مخ څپېړې وخوړې بيا راواړاندې شواوويې ويل: حاکم صاحب!

تــــــاچې پــــــــه مــــــخ څپيــــــــړه راکـــــــړه

لـــــــه اوښــــــکو ډکــــــې ســــــترګې چاتــــــه واړومــــــه

ددې لنډۍ په اوريدو د حاکم وضعيت اوفکر بدل شو او امربې وکړ چې دده په عرض کښې دې غوراو تحقيق وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دادب تاثير په اسلامي فقه اودينې احکامو کښې

ادب او ادبي فنون خو د هرعلم اوهرې پوهې لپاره يوه ښه وسيله ده او بشر په علم ومعرفت کښې اصلي او اساسي برخه لري مګر په ديني احکامو او مسايلو کښې يې دومره تاثير وينو چې ټوله فقه راته يو ادبي استنباط معلومېږي.
که چېرې داسلام علماؤ ادبي قوانين نه وای کشف کړی او په ادبي اجتهاداتو نه وای موفق شوي هېڅکله به څوک دقران کريم په اسرارو او معانيو نه وو پوه شوي او دغه موجوده تفاسيربه ميدان ته نه وو راوتلي. د قرآن اعجاز او فصاحت و بلاغت به چا ته نه و معلوم، اسلامي فقه به نه وه تدوين شوې، فرايض او واجبات به له مستحباتو او مباحاتو څانه و بيل کړی، هغه اوامر چې يوازې اباحت ترې معلومېږي او هغه امرونه چې دوجوب لپاره دي دواړه به يوراز ګڼل کيده او د ډېرو حقايقو په مخ به پرده پرته وه.
همدغه ادبي اصو ل او قوانين دي چې خلک يې د خداى دکتاب په فصاحت وبلاغت وپوهول او دخداى احکام يې وروښودل، د اصول الفقه، اصول البيان، اصول البلاغت، فقه اللغه اوصرفي و نحوي مسايلو په مرسته يې معنا ته لاره پيداکړه او د فکر و اجتهاد خاوندان پيداشو ل.
هرکله چې زموږ ديني کتاب (قرآن کريم) دفصاحت او بلاعت له حيثه داعجاز حدته رسيدلی او زموږ ښکلی رسول(ص) هم افصح العرب بلل کېږي نو ددغسې کتاب او دغه راز پيغمبرپه وينا پوره پوهېدل ډېره ادبي پوهه غواړي او هر څومره چې څوک د ادب په دقايقو زيات پوه شي هغومره دقرآن په ارشاداتو اوعباراتو، دلالتونو او اقتضاآتو ښه پوهېږي. اوپه نبوي احاديثو کښې بصيرت پيداکوي، که موږ اصو ل الفقه په غور وګورو بې له ادبي مسايلو چې په نصوصو پورې تعلق او اختصاص لري بل شی نه دی، که چيرې ددين امامان له عربي لغت او ادب سره پوره نه وای اشنا دغه صحيح اجتهادونه به نه وشوي؟
په اصول الفقه کښې دشرعي احکامو پېژندل په څلورو تقسيمو پورې اړه لري:
اول تقسيم: دلفظ په اعتبار دی دصيغې او لغت له حيثه چې اقسام يې دادي: خاص، عام، مشترک، مأول، داتقسيم دکلمې په اصل وضع پورې تعلق لري.
دوهم تقسيم: دمعنا دظهور اوخفا په اعتبار دی چې هر يو (ظهور- خفا) څلور څلور قسمونه لري.
دظهور اقسام : ظا هر، نص، مفسر، محکم .
دخفا اقسام: خفی، مشکل، مجمل، متشابه.
دريم تقسيم: دلفظ داستعما ل په اعتبار دی اواقسام يې دادي:
حقيقت، مجاز، صريح، کنايه.
څلورم تقسيم: دمراد او مقصد پېژندلو په اعتبار دی چې قسمونه يې دادي:
عبارت دنص، اشارت دنص، دلالت دنص، اقتضأ دنص (۱).
لومړی اودريم تقسيم په کلمه پورې تعلق لري او دوهم وڅلورم په کلام پورې. وروسته تردغو تقسيماتو اوس دمثا ل په ډول د ځينو اقسامو تاثير اواغيزه په فقه او احکامو کښې داختصار په ډو ل ښيو:

(۱) هرکله چې ددغوټولو اقسامو تفصيل زښت ډېر اوږدېږي اوپه دغسې ضمني بحث کې نشي راتلای نوله بسط و تفصيل څخه يې صرفنظر وشو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقیقت او مجاز

حقیقت په درې ډوله دی: متعذر حقیقت، مهجور حقیقت، متعارف حقیقت، که چیرې دیوه لفظ حقیقي معنی متعذر ه یا مهجوره وي دټولو په اتفاق مجاز مراد یرې نه حقیقت.

نوکه یوسړی قسم وخوري چې زه به دفلانکي کره قدم کښېږدم او بیا د هغه کاله ته په آس سپورننوزي قسم پرې اوړي، که څه هم حقیقتاً یې قدم نه دی ایښی که چیرې له دروازې نه قدم دننه کړي او بې له دېنه چې ننوزې هغه کره قدم کښېږدي قسم پرې نه اوړي که څه هم حقیقتاً یې قدم ورکره ایښی دی، ځکه چې دلته له قدم ایښودلونه مجازي معنی مرادېږي چې ننوتل دی نه قدم اېښودل نو حقیقت دلته عرفاًمهجوردی.

همدغه شان په دې حدیث کښې: ((لاتبیعو الدرهم بالدرهمین ولاالصاع بالصاعین)) چې یوه روپۍ په دوو روپو او یوه پیمانه په دوو پیمانو خرڅول منع شویدي. دپیمانې حقیقي معنی متروکه ده او غرض ورځنې دیوې پیمانې او دوه پیمانو غله ده، نوکه څوک دلرګی یاد کوم بل شي یوه کونډۍ اوکاسه په دوو باندې خرڅوی سود او ربا ورته نه ویل کېږي ځکه چې له یوه لفظه څخه په یوه حا ل کښې حقیقي او مجازي دواړه معناوي نه مرادېږي.

که یولفظ مستعمل حقیقت لري اوپه مقابل کښې یې متعارف مجازنه وي موجود دټولو په اتفاق حقیقت مراد دی نه مجاز، اوکه متعارف مجازهم وي نو امام ابو حنیفه (رح) وایي چې حقیقت اولی دی او دامام محمد اوابو یوسف په نزد دمجاز په عموم باندې عمل کېږي.

ددوی اختلاف هلته معلومېږي چې یوسړی قسم یاد کړي چې زه دغه غنم نه خورم اوبیایې نینې یاډوډۍ وخوری نو دامام ابو حفیفه په نزد دنینو په خوراک حانث کېږي او د ډوډۍ په خوړلو نه حانث کېږي ځکه چې نینې مستعمل حقیقت دی او ډوډۍ متعارف مجاز دی نودی حقیقت ته په مجاز باندې ترجیح ورکوي مګر د هغو دوو نورو امامانو په نزد د دواړو په خوراک دمجاز دعموم په ډو ل حانث کېږي.

صریح او کنایه

صریح هغه لفظ دی چې معنی یې څرګنده او ښکاره وي او کنایه هغه کلمه ده چې معنایې څه قدرته پټه وي، د فقه په احکامو کښې دادوه لفظونه ډېرفرق لري، که صریح الفاظ د چاله خولې ووزي لکه طلاق او عتاق که دټوکه په قسم وي او که په زړه کښې یې کوم بل مطلب نیولی وي هم خپل کار کوي او طلاق یا عتاق واقع کېږي اونیت ته هېڅ ضرورت نشته، مګر په کنایاتو کښې نیت یا د حا ل دلالت ضروردی، که یوسړی په غلا (سرقه) یا زنا اقرارو کړي نو د دې لامله چې دا الفاظ صریح دي په حدکېږي یعنې دغلا په اقرار یې که له لسو روپو کمه نه وي لاس غوڅېږي اوپه دې بل اقرار په درو کېږي یاسنګسار یږي مګر که دزنا د کلمې په عوض جماع ووایي یا دغلا اوسرقې په ځای (مثلا) و وایي چې ما د ده ما ل اخیستی دی نو حد نه لازمېږي او لاس نه غسېږي ځکه چې جماع د هسې یو ځای کیدو معنی هم لری او اخستل هم ډېر ډولونه لري او احتما ل لري چې په بیع به یې ورنه اخستی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ظاهر، نص، مفسر، محکم

هغه کلام چې مرادېې ښکاره وي اوتامل اوپوښتنې ته په کښې حاجت نه وي او له صيغې څخه مطلب اومراد معلومېږي ظاهر ورته ويل کېږي اونص هغه وي چې له ظاهر نه په کښې وضاحت زيات وي.

که څوک ووايي: ماته چې دکلي خلك راغله نواحمد مې وليد. دلته دکلي د خلکوراتګ يوه ظاهره خبره ده چې څه خفا نه لري، مګر داحمد ليدل نص بلل کېږي ځکه چې دلته علاوه دمعنى په ښکاره والى دکلام سوق هم د احمد دليدلو خواته دی او خبره اصلاً دهمدغه مطلب دپاره روانه شوېده. مفسر هغه کلام دی چې له نص نه هم پکښې زيات وضاحت وي او دتاويل وتخصيص احتمال پکښې هېڅ نه وي موجود.لکه دا آيت ((فسجد الملٰکة کلهم اجمعون)) په دې ايت کښې دملايکو سجده کول ظاهر بلل کېږي مګر د آدم عليه السلام تعظيم بيانول پکښې اصلي مقصد دی.

هرکله چې ((فسجد الملٰکة)) وويل شو ه دااحتما ل پيداشو چې ټولو ملايکو به سجده کړی وي اوکه څينو؟ ځکه چې دجمع اطلاق په درې تنو او دوو باندې لا هم کله کله کېږي بل دا احتما ل هم و چې هرې ملکې به يوازې يوازې ورته سجده کړی وي که ټولو به يوځای سرپه ځمکه ايښي وي؟ چې کلهم اجمعون وويل شوه دغه احتمالات رفع شوه او کلام مفسر شو. (١)

که چېرې ددغو درې قسمو (ظاهر، نص، مفسر) يو له بله تعارض پېښ شي نو مفسر په نص او نص په ظاهر قوي دی لکه په دې دو و آياتو کښې:

(واحل لکم ماوراْ ذالکم ان تبتغو ابموالکم) (فانکحواماطاب لکم من النسامثنى وثلث ورباع) چې په لومړی ايت کښې يې له محرماتو چې په ايت کښې دمخه ذکر شوی دی دنورو ښځو رواوالى هرڅوچې وي بې د عدد له تعينه ترې معلومېږي، او دوهم ايت له څلورو نه زياتې نه رواکوي، نو دلته ددواړو آياتو مقابله راغله مګر ددې لامله چې دوهم نص اولومړی ظاهردی داحکم په هغه زور ورشو او له څلورو نه تجاوزنه دی روا.

د استثنا بحث

د دين دمجتهد ينو اکثر مذهبي اختلافات په ادبي اختلاف مبنى وي چې يوله دغسې اختلافونو څخه داستثنا بحث دی، په دې بحث کښې داامام اعظم (ابو حنيفه) او امام شافعي رحمة الله عليهما ترمنځ اختلاف دی.

امام اعظم صاحب وايي که يوسړی اقرارو کړي چې په ماباندې دفلانکي سل روپۍ دي مګر لس کمې نو داکلام په حقيقت کښې داسې دی لکه چې ده ويلي دي دفلانکي پرماباندې نوي روپۍ دي يعنى لکه چې په لسو باندې بېخي له اصله اقرار نه وي شوی اماشافعي صاحب وايي چې نه، ده يوځل په سلو اقرار کړی وروسته يې لس د جګړې اومعارضې په ډو ل ترينه کمې کړی.

---

(١) هرکله چې په حکم کې له مفسر نه زيات وضاحت نه وي او يوازې دهمدې له امله ورته محکم وايي چې دمنسو خيدلو احتمال پکی نشته اوحکم يې تينګ دی او وروسته درسول(ص) له وفاته ټول مفسر ايتو نه محکم بلل کيږي ځکه چې دمنسو خيدواحتما ل رفع شو نو دمحکم له تفصيل څخه صرفنظر شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا اختلاف ښايي چې ځينو کسانوته لکه يوه لفظي نزاع داسې ښکاره شي مګر په شرعي احکامو او د قرآن کريم په تفسير کښې د خل اوتاثير لري.
شافعي (رح) وايي که مور استثنا داسې وګڼو لکه چې په مستثنی ښځی اقرارنه وي شوی نو دتوحيد دکلمې (لااله الا الله) معنی به داسې شي چې نور خدايان نشته يعني دنورو خدايانو نفی به بې معنی شي او اثبات به پکښې رانه شي مګرکه مستثنی دمعارضې په ډول له مستثنی منه څخه جلاکړو معنی به بې داسې شي: نورخدايان نشته مګر يوخدای شته، نو هم به نفی شي او هم به اثبات شي. امام اعظم صاحب په ځواب کښې وايي چې په کلمه توحيد کښے مقصد دنورو خدايانو نفی ده ځکه چې دخدای په وجود خومشرکان هم قايل دي مګر شريکان ورسره پيداکوي او که مور په استثنا کښې په معارضه قايل شو چې لومړی په ټولو حکم وکړو بيا مستثنی ورځنې وباسو نوپه دی آيت کښې ((فلبث فيهم الف سنة الاخمسين عاماً)) چې خدای پاک فرمايي: نوح عليه السلام پخپل قوم کښې پنځو س کم زر کاله تېرکړه که اول په زرو کالو حکم وکړو او بيا پنځوس ترينه وباسو دخدای په کلام کښې به کذب راشي نعوذبا لله منها.
همدغه داستثنا په مساله کښې يوبل ځای هم دا دواړه امامان اختلاف لري که يو سړی ووايي چې په مابانديې زر روپۍ داحمد دي زر د محمود دي زر د زيد دي مګر سل کمې. امام شافعي صاحب وايې چې د هريو ه څخه سل روپۍ کمېږي او ټولو ته په نهو نهو سوو روپو اقرار دی يعني لکه شرط چې له هريوه معطوف سره تعلق پيداکوي دغسې استثنا هم ده. مګر امام اعظم صاحب وايي چې سل روپۍ يوازې له وروستۍ سړي څخه کمېږي او شرط او استثنا يو له بله فرق لري، ځکه چې که دشرط په ډول سړی ووايي زه به يوه مياشت روژې ونيسم يوځل به پسه خيرات کړم يو ځل به قرآن ختم کړم که فلانکی راغی نو شرط له درې واړو جملو سره تعلق پيداکوي مګر استثنا هغسې نه ده او بيل حکم لري دابحث ددوئ ترمينځ دعربي ادب په لحاظ ډېر دقيق نکات لري چې نوربحث پکښې دطوالت موجب ګرځي.

لغوي تدقيق

لغوي تدقيق هم په ديني احکامو کښې ډېر تاثير کړی دی چې د نمونې په ډو ل يې داڅو مثالونه ښيو:
په دې آيت کښې ((ولاتقل لهماأف)) چې خدای پاک د مور و پلار په حق کښې (اف) ويل منع کړه دلغوي تدقيق خاوندان په دې پوه شو ل چې له دې کلمې څخه غرض اذی او ضرردی، ځکه چې دامعنی په دې لغت کښې پرته ده او اهل لغت پرې پو هېږي نو ددغه لغت په تقاضا په همدغه ايت دمور و پلار وهل اورټل هم منع شو ل. ځکه چې په دې کښې اذی اوضررلا زيات دی. مګر که په کوم قوم کښې داف کلمه دخوشحالتيا لپاره استعمالېږي او څه ضررپه کښې نه وي نو بيا اف ويل څه ګناه نه لري.
په عربي کښې د لحم کلمه چې په پښتو يې غوښه بولي له التحام څخه مشتقه ده ځوک چې په دغه ژبه کښې دلغوي ذوق خاونددی هغه پوهېږي چې په دی کلمه کښې دشدت او قوت معنی پرته ده چې هغه معنی دکب (ماهي) په غوښه کښې نشته نوکه څوک قسم وخوري چې زه لحم (۱) نه خورم اوبيا کب وخوري قسم پرې نه اوړي ځکه چې دې ته دلغوي تدقيق په لحاظ لحم نه ويل کېږي (۲).

---

(۱) هرکله چې په پښتوکی داتدقيق ماته نه دي معلوم چې کب ته غوښه وايي که نه ، نوپه مثال کې مې عينا دلحم کلمه استعمال کړه او غوښه مې ونه بله، په دغس موار دوکی پښتو مثالونه ځکه نشو راوړلی چې دا احتهادی مسايل دی او اجتهاداوس په ديني مسايلو کې منع دی.
(۲)سره له دی چې په قرآن کرم کې کب ته لحماطريا ويل شوې دې .

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدغه شان که کوم عربووايي چې زه فاکهه نه خورم اوبيا انګور خوري، ده فاکهه چې مور ورته ميوه وايو نه ده خوړلې ځکه چې په عربي کښې فاکهه دخوراک هغوشيانوته وايي چې تلذذ په کښې وي او غذانه وي نو ددې لامله چې په انګور کښې غذائيت شته له فاکهې څخه د لغوي تحقيق په لحاظ وزي.

فقهي مسالې له ادبي مسايلو بيان او معاني يانورو ادبي علومو اوفنونو سره داسې تاوې راتاوې دي چې ځوک يې يو له بله نه شي بيلولی او د همدغسې قوي ارتباط په اثرکښې ويلی شو چې داسلامی فقهې زياته برخه له هغو ادبي تدقيقاتو راوتلې ده چې د دين امامانو او عالمانو په عربي لغت او ادب کښې کړي دي.

که ځوک غواړي چې د خدای په کلام پوه شي، په فقه کښې بصيرت پيداکړي او دا حکامو فلسفه ورمعلومه شي بايد اديب شي اوپه ادبي دقايقو وپو هېږي. په کلماتو کښې عام وخاص، مشترک و موؤ ل، حقيقت ومجاز، صريح وکنايه وپېژني، دکلام سياق وسباق، دظهور اوخفا مراتب ورمعلوم شي. د نص په عبارت او اشارت دلالت و اقتضا پوه شي او په استعاراتو کښې بينايي پيداکړي همدغه سب دی چې له ديني پوهې سره ادبي پوهه هم تړلې ده او يو بينا فقيه هېڅکله له ادب او ادبي علومو نه شي مستغني کيدای، که دغه احتياج او دغه تلازم په تفصيل سره وښودل شي يو کتاب پرې ډکيږي او په دغسې فصل يا باب کښې نه ځائيږي ځکه په همدغومره لږ بحث اکتفا کوم.

دابن زبعرى داعتراض ځواب:

ددې آيت په استناد ((انکم وماتعبدون حصب جهنم)) ابن زبعرى داعتراض په ډول درسول الله صلي الله عليه وسلم په حضور کښې وويل:

چې عيسى (ع) او عزير(ع) ته خو هم عبادت شوی د ی نو دوئ به هم په اورسوځي؟ رسول الله (ص) ورته په جواب کښې وويل: ((ماا جهلک بلغة قومک))يعني ولې د خپل قوم په ژبه نه پوهېږې او د دې امتيازنه شې کولی چې (ما) په(ماتعبدون) کښې دغير ذوى العقولو لپاره استعماليږي او دذوى العقو لو لپاره په ژبه کښې (من) استعماليږي نو دلته غرض بوتان او اصنام دي.

وګورئ په دې ځای کښې زموږ پيغمبرددې اعتراض ځواب د ادب په اصولو او د لغت دتدقيق په اساس څنګه ښه ورکړی دی اوپه دغسې ادبي دقايقو پوهيدل دقرآن په لحاظ څومره ضروردي. دغه راز ادبي پوهه سړی له ډېرو بېځايه لغزشونو او نا پوهی څخه ژغوري.

په دې ډول ډېر ادبي مسائل شته چې د ديني او شرعي احکامو په معرفت کښې ډېره اغېزه لري اومعلومېږي چې د ډېرو ديني مسايلو نيلې اوربښې وريورې تړلي دي.

دادب بڼه او ګاڼه

په يوه ادبي کلام اوشعرکښې دوه ډوله ښکليتوب وينو چې يو دادب په معنوي او حقيقي پيکر اوصورت کښې ځا ی لري بل يې په لباس او زيور کښې، دادوه جماله بايد يو له بله وپېژندل شي او هريو د خپل قيمت په لحاظ اهميت ولري، ځينې اشخاص ښايي چې يوازې په رنګينو الفاظو او دکلام په اقسامو باندې لوبې کول ادب وبولي مګر دادب بنا د معنوي اساس په لحاظ په نورو شيانو ولاړه ده چې عواطف او احساسات، خيا ل اوتمثيل يې بولي. پخوانيو ادباؤ اود ادب مبصر ينو او منقدينو د ادب لپاره څه احکام او اصو ل مقرر کړي دي چې بايد کلمات او دکماتو ترکيب له هغو مقرراتو سره سم وي او کلام هم د دوئ دموضوعه اصولو په قرار د بيان وبديع په زيور او ګاڼه ښايسته شي.

په دې کښې هېڅ شک نشته چې دا شيان دکلام په محاسنو کښې تاثير لري او ځوک چې په ادب باندې بحث کوي او ادبي خصايص بيانوي ضرور به په دغو ادبي اصولو او احکامو هم بحث کوي مګر حقيقي ادب داوسنی پوهانو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظرکښي بل شی دی او څه چې پخوانو ورته په ډېر ه اعتنا او مقصودي نظرکتل دوئ ورته د اداتو او ادو اتو په نظرګوري.
اوس خلک دادب ذاتیاتو او ذاتي خصایصو ته ډېر ا همیت ورکوي او پخوا دادب حلیه اوګاڼه ډېره له نظرلاندې وه، که څوک داوسنی اوپخوانی ادب فرق داسلوب په ضعف او متانت باندې کوي دا فرق صحیح نه دی ځکه چې په دواړو کښې ضعف او متانت پیداکولی شو. ددې دوو ډولو ادب صحیح فرق دادی چې هغه څه چې په پخوانۍ ادب کښې غایه وه اوس واسطه ګڼل کېږي. یعنې هغه لفظي او معنوي صنایع چې په قدیم ادب کښې دغاېې په حیث لیدل کېده اوس د واسطې حیثیت لري او په ادب کښې نسبت پخواته دکایناتو او حیات خفایا او دقایق په وسیع اواصلي نظرکتل کېږي.
څه ادبي فنون او ادبي مسایل چې په بیان وبدیع اومعاني کښې ورڅخه بحث کېږي هغه ټو ل دفصاحت اوبلا غت له عنوان لاندې راځي او همدغه دوه شیه اصلي او اساسي بلل کېږي.

فصاحت

د ظهور او ځرګندوالی په معنی دی او هره کلمه یاکلام چې مطلب او معنا یې ښکاره وي فصیحه کلمه او فصیح کلام ورته ویلی شو. د دغسې کلام ویونکي ته هم فصیح ویل کېږي یعنې فصاحت یوصفت دی چې کلمه، کلام، متکلم درې واړه پرې ستایلی شو. دکلمې فصاحت دادی چې غیر مانو سه او له لغوي قیاسه مخالفه نه وي او حروف یې هم تنافر و نه لري. نوکومه کلمه چې په ژبه کښې مانوسه نه وي او استعما ل یې نادروي لکه: بڅه کیدل غیر فصیحه کلمه ورته ویلی شو. همدغه شان (واخانئ) (وکانئ) د (واخلئ) او (وکړئ) په ځای ددې لامله چې لغوي او صرفي قانونه مخالفت لري غیر فصیح الفاظ دي. د حروفو تنافر اوثقل په صحیح ذوق معلومېږي او کوم معین قانون ورته نه شو ټاکلی.
د کلام فصاحت دادی چې له فصیحو کلما تو یې ترکیب راغلی وي او دغه ترکیب هم په نحوي قانون برابر وي او څه ضعف و نقصان یې په تالیف کښې نه وي یعنې لکه چې دکلمې په فصاحت کښې له صرفي او لغوي قانون سره مطابقت لازم دی دغسې په کلام کښې هم دنحوي قانون مراعات ضروردی.
که چیرې کوم کلام په ترکیب او تالیف کښې څه نقصان ولري یاېې کومه کلمه په مقصود ي معنی واضح دلالت نه کوي نو په کلام کښې تعقید پیداکېږي اومعنی یې مبهمه کېږي یعنې د فصیح کلام له تعریفه وزي.
دفصیح کلام په تعریف کښې ځینې داټکی هم زیاتوي چې باید بې فایدې تکرار په کښې نه وي.

بلاغت

دبلاغت لغوي معنی آخرو انتها ته رسیدل دی نوکه څوک پخپل عبارت او خپله وینا د خپل مقصد اومراد کنه او انتهایي حد ته ورسېږي دا هم بلاغت بلل کېږي او دادب په اصطلاح همدغه دبلاغت معنی ده.
بلاغت دکلام او متکلم صفت کیدی شي مګریوې کلمې ته بلیغه کلمه نه ویل کېږي دفصاحت اوبلاغت بل فرق دادی چې دفصاحت رجع لفظ ته ده او د بلاغت معنی ته. په هربلیغ کلام کښې اورمرو فصاحت موجود وي او بې فصا حته یوه کلام ته بلیغ نه شو ویلی مګر بلاغت له فصاحت سره نه دی تړلی اوبې بلاغته هم فصاحت موجود یدلی شي او دا دواړه د بسیط او مرکب مثا ل لري یالکه جنس او نوعه داسې دي.
د بلاغت په تعریف کښې ویل شوي دي چې بلاغت دیوه کلام مطابقت دی له مقتضای حا ل سره، یعنې هغه کلام چې له محل او موقع د مخاطب او ویونکی له حا ل سره سم او مناسب وي هغه بلیغ کلام دی. ددې لامله چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفصاحت او بلاغت بحث دېولو ادبي فنونو په بحث کښې شامل دی اومستقل کتاب غواړي او په دې باب کښې څه ليکل شوي هم دي. نو دغه د ادب دکاڼې برخه (ادبي فنون اوصنايع) پرېږدو او د ادب په بنه او اصلي وجود څه خبرې کوو.

اوسني اديبان او ادب څيړونکي په ادب کښې اصلي اوجو هري شيان لکه چې د مخه وويل شو دعواطف او احساسات تخيل او تمثيل ګڼې او د شعر او ادب تاثير او اغيزه هم په همدغو شيانوکښې ګوري نه په صنايعو کښې.

عواطف

عاطفه هغه دا خلي قوه ده چې په نفس کښې تاثير لري او نفسو نه متاثرکوي مګر دا هم بايد ووايو چې ټول هغه شيان چې په نفس اثر کوي حقيقي ادب بې نه شو بللی ځکه چې ځينې شاعران او خطيبان چې عمومی امیا ل ورمعلوم دي د عوامو په شعور لوبې کوي او د ځينو کلماتو په استعما ل لکه: وطنيت، مليت، قومي لوړتيا....د دوئ احساسات راوبنسوي او متاثر کوي بې، مګر دا تاثر د آني اقتضاآتو تابع وي نو چې هغه اقتضا آت بل راز شي ددوئ وينا بيا هېڅ قيمت نه لري او في الحاله له اعتباره لوېږي، دغه راز عواطفو چې يو ټينګ حقيقي اساس نه لري د بليغ ادب مميزه نه شي کيدای نو په عواطفو کښې څوشيه ضرور دي چې دلته پرې بحث کوو:

دعواطفو صدق

دعاطفې صدق دادی چې عاطفه يو حقيقي اساس ولري او د شاعر دزړه غږ وي. که په يو ه شعرکښې داشی نه وي نو ساړه تشبيهات، پيکه توصيفونه، تکلفي مبالغې څه تاثير نه لري او ذوق ورځنې نفرت کوي.

بليغ اوعالي ادب لکه چې ځينې کسان ګومان کوي په وهم اوکذب نه دي بنا، بلکه دعواطفو په صدق مبنی دي. که تاسې يوغزل راوا خلئ چې شاعرېه کښې دزړه په شعور د جما ل لوروهدارجو ته رسيدلی وي او دعاطفې صداقت په کښې وي او له يوه بل غزل سره بې مقايسه کړی چې په تکلف اوتصنع جوړشوی اوله مبالغو نه ډک وي رښتيانی عواطف په کښې نه وي او محض لفاظي وي درته معلومه به شي چې دتاثير په لحاظ د ځمکې اواسمان قدر فرق لري.

دځينو عروضي شاعرانو ځينې اشعار چې د ادبي صنعتونو، تشبيهاتو او استعارو زور په کښې ليده شي او له مبالغو نه ډک وي هغوملي سندرو قدرته خوند اوتاثير نه لري چې بې علمه شاعرانو جوړې کړي او ډېرې ساده وي ځکه چې په دې راز سندروکښې يوه صادقه مينه، يورښتيا نی جوش او عواطف موجودوي چې په زړونو اثر کوي.

دمثا ل په ډو ل دا دو ه نمونې وګورئ:

لومړی نمونه چې له صنعت او تشبيه په کښې کار اخستل شوی:

(۱)

روغ بـــه نـــه شــم بـــې وصـــاله راشـــه کښـــېنه

شـــه خبـــر زمالـــه حالـــه راشـــه کښـــېنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخــــــــر کړيــــــــدی فــــــــرار رم سرشــــــــتانو

دوحشــــــت پــــــه خــــــوی غزالــــه راشــــه کښــــېنه

پــــــه مــــــراد دعنــــــدليب بــــــې وفــــــا ګلــــــه!

جلــــوه ګرشــــوې پــــس لــــه کالــــه راشــــه کښــــېنه

زه آرام لکــــــه بســــــمل پــــــه پرهــــــار مــــــومم

دخپــــــل يارشــــــام و هلالــــــه راشــــــه کښــــــېنه

نــــــازکی ديــــــار دې طبــــــع کــــــړه موزونــــــه

ای شــــــيدا نــــــاز کخيالــــــه راشــــــه کښــــــېنه

دوهمه نمونه دملي سندرې يوه ټوټه:

نــــن زمــــا دپــــاره تــــه اميــــل پــــه غــــاړه راځــــه

لــــــه هوســــــه غورځــــــوه لســــــتوني دواړه راځــــــه

پــــه کــــالوچې ځــــان ســــنبا ل کــــړې زينــــت ناکــــه شــــې

تــــه لــــه نــــورو نجونوزياتــــه ښــــيوه ناکــــه شــــې

دعاشــــــــــقولړمانه لــــــــــره قصــــــــــابه شــــــــــې

چــــې برجــــل لــــره راځــــې لمنــــې نغــــاړه راځــــه

نــــن زمــــا دپــــاره تــــه اميــــل پــــه غــــاړه راځــــه

لــــــه هوســــــه..

(c) ketabton.com: The Digital Library

چـــــې برجـــــل لــــــره راځـــــې عــــالم خبرکــــــه تــــــه
پــــــه زلفـــــانو ورتـــــه پــــورې مښـــــک عنبــــر کـــــه تـــــه
يـــــو ځلـــــي خوپــــه عجـــــم ځـــــان برابــــر کـــــه تـــــه
چـــــې مـــــوزي کـــــره شـــــوې بنـــــده ژاړه ژاړه راځـــــه
نـــــن زمـــــا دپـــــاره تـــــه اميـــــل پـــــه غـــــاړه راځـــــه
له هوسه..

وګورئ ! په دې دوه نمونوکښې يوه ارزو او يو هوس ليدل کيږي. په لومړې نمونه کښې شاعر خپلې معشوقې ته وايې چې راشه کښېنه او په دوهمه نمونه کښې ورته وايې چې اميل په غاړه او په ډېر هوس راځه! مګر دوهم اواز چې دزړه غږ دی ډېر خوږلګي او يو بل شان اثر لري.
لومړی شاعرله خپلې ناز کخيالي کاراخلي او خپلې محبوبې ته رم سرشته غزا ل، بې وفا ګل، د خمو ابرو اوشهلاسترګو لرونکی اوشام وهلال وايي او خپله ځان ورته بسمل معرفي کوي. مګر سر ه له دې ټولو تشبيهاتو اواستعارو بې له دې نه چې ووايو په دې شعر کښې يو مړاوی بې روحه جما ل پروت دی نور به څه ووايو.
په دوهم شعرکښې چې يوه رښتيانی ارزو او حقيقي عاطفه مو جوده ده او له ساختګي خبرونه کارنه دی اخستل شوی لکه هر څه چې زړه غوښتی دی هغه ويل شوی، شعريو مستي او جذابيت پيداکړی او په عواطفو کښې تحريک پيداکوي.
يوشاعر بايد په دې پوه شي چې شعر اوغزل دزړه له ارزو اواحساسه داثر اقتباس کوي نه له ادبي صنايعو ، او هماغه شعرپه زړونو ډېر ه اغيزه کوي چې له زړه راوتلی وي نو بايد سړی زړه دشعر ماخذ وګڼي او له احساساتو او عواطفو، قلبي تمايلاتو او رښتيا نيو جذباتو پکښې کاراواخلي. په دې صورت کښې نو تشبيه او استعاره ، تخيل و تمثيل هم روح پيدا کوي او په ادبي صنعتونو کښې هم يو حقيقي کيف پيدا کيږي. مګرکه سړی په شعر کښې يوازې ادبي فنون استخدام کړي او بې له کوم قلبي تاثره رنګين الفاظ پيداکوي اوسره نښلوي يې، نظم به جوړشي، فن وصنعت به پکښې وي مګر دزړه متحسس کولو او دبديعي احساساتو دتحريک قوت به پکښې نه وي.
همدغه ټکي ته ((سرفليپ سيدنی)) پريوتی دی چې وايي: ماغوښتل چې له خپل رښتيانی عشق نه يو غزل جوړکړم او خپل ټول رنځونه پکښې ځای کړم ګوندې زما په عزيز اشنا اثر وکړي او زړه سوی پکښې پيداکاندي، په دې فکر راپاڅېدم څه بديعي صنايع چې ذوق خوښول هغه مې مطالعه کړه، کتابونه مې ولټول چې څه ښکلي کلمات او تعبيرات پيدا کړم کلمات په ډېر تکليف پيداکيدل اوهره کلمه دذوق انتخاب ته اړه وه. بديعي صنعت چې دفطرت مولود و د دقت اومطالعې په مخکښې بې ځای نه درلوده، دنورو بحرونه او اوزان او دموسيقي څپې ماته نااشنا ايسېدې چې کتل مې زما طبعي دفصيحې وينا توان نه درلود اوسرېې دعاجزی په ميدان کښېښود، قلم مې په غاښ کړاو شونډې مې له قهره ووچيچلې په دغه وخت کښې راته ذوق وويل:
ليونيه خپل زړه ته رجوع وکړه او هرڅه چې وايې هغه ليکه! ددې نوموړي شاعر له وينا څخه هم پوره معلومېږي چې شعرد زړه غږ دی او بې له ضميره بل ماخذ نه لري. که څوک ورپسې کتابونه لټوي چې ښکلي کلمات او تعبيرات پيدا کړي بې له دې نه چې قلم په غاښ کړي او شونډې وچيچي نورڅه لاس ته نه ورځي. مګرکه زړه ته مراجعه وکړي او دزړه دوينا ريکارډ ثبت کړی، هغه چې هرڅه وي ساده خبرې وي که تشبيهات اواستعارې وي په دواړو حالونو کښې ورته شعرويلی شو او تاثير پکښې وينو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دمثا ل په ډول يو څو نور شعرونه هم وکورئ چې په ځينو کښې ادبي فنون دومره دېرنشته اويوازې دهمدې لامله چې دزړه نارې دي په زړه اثر کوي مګر ځينې نورچې څه قدر ته په تکلف او دصنعت په زور جوړشوي، ښايست لري خو دلبري او دلربايي نه لري.
لومړی قسم شعرونه:

(۱)

پـــــه ســــــرولبانودې پيـــــزوان وهـــــي ټالونـــــه کنــــه

زلفـــــــــــــــې جالونـــــــــــــه کنـــــــــــــه

ســــترګې دې تــــورې جلــــی   زلفـــې سمســــورې جلــــی

ســــتاپه تنــــدي کښــــې عجــــب خونــــد کاشـــنه خالونــــه کنــــه

زلفـــــــــــــــې جالونـــــــــــــه کنـــــــــــــه

وخــــت دبهـــــار دی جلــــی   وطـــــن ګلـــــزار دی جلــــی

راځــــــــــه چـــــــــې دواړه دباغچووګروســــــــــيلونه کنــــــــه

زلفـــــــــــــــې جالونـــــــــــــه کنـــــــــــــه

بــــې تــــامې تــــاب وي کلــــه   پــــه ماکښـــې آب وي کلــــه

مــــا پــــه شـــــاکړی ســـــتا غمونــــه غرونــــه غرونــــه کنــــه

زلفـــــــــــــــې جالونـــــــــــــه کنـــــــــــــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دبــــــاره خـــــــان خبــــــرې   دروەرجـــــــــان خبـــــــرې

زمــــا دشـــــعر نــــــه قربــــان شـــــه نـــــور شــــعرونه كنـــــه

زلفــــــــــــــــــــې جالونـــــــــــــــــــــه كنـــــــــــــــــه

(باره خان)

(۲)

چپـــــې مـــــې پـــــه زړه ځـــــې دغـــــم داســـــې داســـــې

ژونـــــدون مـــــې كـــــړ تنـــــګ ستاســـــتم داســـــې داســـــې

نـــــه پـــــاتې مجنـــــون، نـــــه فرهـــــاد نـــــه شـــــيرين شـــــه

فنـــــا شـــــو پـــــه عشـــــق كښـــــې عـــــالم داســـــې داســـــې

ســـــيلاب مـــــې داوښـــــكو پـــــه مـــــخ ځـــــې همـــــيش

بهيـــــرې لـــــه ســـــترګومې نـــــم داســـــې داســـــې

مـــــين دې د دريـــــــم اى مـــــــاه جبينــــــــې

كړيـــــږم مـــــدام خـــــورم قســـــم داســـــې داســـــې

غمـــــاز مـــــې پريبـــــا ســـــې دغـــــم پـــــه خنـــــدق كښـــــې

زه غـــــواړم مـــــدام ســـــتا كـــــرم داســـــې داســـــې

نـــــوروزه! مشـــــا ل دعمـــــل ځانتـــــه بـــــل كـــــړه

شـــــته ځـــــاى دخطـــــر پـــــه تـــــورتم داســـــې داســـــې

(نوروز)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۳)

مسته په خنداد جينکو په مخکښې ميره ځي
خيال بې په چانشته دی دټول مالت کجيره ځي

مسته چې منګی په تندي کښېږدي نېغه نېغه ځي
مخکښې شي له نجونو ګودر غاړې ته بېدريغه ځي
واړه عاشقان بې له دنيا څخه بې تيغه ځي
دالکه کوتره له دې ټولو هواګيره ځي

مه کوه خونکارې دومره کبرپه خوارانو ته
رحم کرم بويه په بې وزلو عاشقانوته
مه اخله ازار د کباب شوو پتنګانوته
ودې سوم په شمع سرې لمبې مې دضميره ځي

وه دنجونوميرې ته لاڅومره لوی دماغ لرې
زه دبڼ طوطي يم ته دسروګلونو باغ لرې
تاته کتی نه شم په تندی کښې بل چراغ لرې
نجونې دمالت واړه داستا د وروسته څيره ځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت دپسرلی دی وطن ټول دګل په خیر شنه

سخت ساعت دژمي دهر چاله زړګی هېرشنه

وری چې بلبل و دګلاب په پرخه سېرشنه

نن دباغ په لوري هغه ستا اشنا خانمیره ځي

(خان میر)

دوهم قسم اشعارچې دصنعت په زور جوړ شوي:

(۱)

خط په مخ دصنم راغی که میاشت ګیر شوه په هاله کښې

داېږي غانښ په خوله کښې زیب کاکه ژاله شوه په لاله کښې

هسې رنګ سحر جادوکاپه نظر دشهلا سترګو

نه بې سیال په هند کښې شته دی نه ثاني په بنګاله کښې

لکه ونښلي مرغی چې په سست دام دسلولومو

هسې زه پریشانو زلفو، کښې اېستم په کشاله کښې

دازماله غمه شین زړه پکښې خیال دیار دلبو

هسې رنګ زیب وزینت کالکه می په شنه پیاله کښې

ماویل عین ګنه ګل دی دغنچې په لمن نغښتی

که مې کوت یوګل اندام وپروت په سبزه دوشاله کښې

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرترپایه تیغ دهجرلکه نی سوری سوری کړم

ځکه یم مدام داهسې په فریادو په ناله کښې

که یار غواړې هومره ژاړه څودر ځې عبدالحمیده

داپه داچې در مونده شي په دریاب نه په ناله کښې

(حمید)

(۲)

دا حسینه پري مسته په خواراغله

که ومځکې ته سپوږمۍ دسماراغله

په رونړتوب زما داوښو شبنم نه دی

غنچې خوله چې دګل رخ په خنداراغله

دجنون زنځیر مې پرېووت وګردن ته

چې په زړه مې ستا دزلفوسوداراغله

چې دې تېغ دغمزی واچاوه وخنګ ته

زه هغه ساعت شوم پوه چې قضاراغله

په ژړا به مې لمن لنده وي ډېره

که څرګنده مې په سترګوشهاراغله

خانګل ګل دمضمون تول ترهسې حدکړ

چې بلبله دفارسي په ژړا راغله

(خانګل)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۳)

داپه خوب کښې راښکاره شو د دلبر مخ

که په ابرکښې ښکاره شو دقمر مخ

چې پې ولیده داستا جوهر دغاښو

پټ له شرمه پخپل آب کښې کړ ګوهر مخ

له حیادې غټ ومخ ته کتی نه شم

کله لید په خورو سترګو شي دنمرمخ

راپه یاد چې دې دسرو شوندو خوارړه کړم

ټکوم لکه مګس عبث خپل سر مخ

قلندر دمبر اهلته عاشق بوله

که پې ونیو ستابانوته دټټرمخ

(قلندر)

له دې دوه ډوله اشعارو څخه به معلومه شوی وی چې ځینې شاعران د ځینو اشعارو په جوړولو کښې لکه صنعتګران فکر کوي چې یوه کلمه له یوه ځایه بله له بل ځایه را پیداکړي او پیوندېې کاندي نو وروسته تر ډېرو لیمونو او کوشیرونو یونظم جوړشي چې تکلف اوصنعت په کښې له ورامعلوم وي او لکه چې یو شاعر وایي:

هرکه سخن رابسخن ضم کند
قطره ای ازخون جګرکم کند

دامنظومه هم په ډېرې جګرخونی او ډېرو فکرونو جوړه شوې وي نو دغسې شاعرته لکه چې خوا جه حافظ وایي:
صنعتګراست اما طبع روان ندارد.
صنعتګرویلی شو مګر دروانې طبع خاوند یې نه شوبللی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځینې نورشاعران داسې وي چې دوئ ته د جما ل یا حقیقت پلوشه په یوه شي کښې ځان ښکاره کړی یایوبل نفسي اوقوي عامل پیداشي نو عواطف او احساسات په جوش راشي او بې له څه بندش او تا مله دزړه الهامات په خوله راځي، دا راز اشعار ساده وي او که رنګین په اوریدو نکو اثر کوي بلکه اثر نه چې سحر و جادو وي، دغه راز شعرونه لکه چې په ملي سندروکښې وینو د دیوان د خاوندانو په اشعارو کښې ېې هم ډېرې نمونې مومو او د رحمان بابا او حمید، د خوشحا ل او عبدالقادر، علیخان او ډېرو نورو شاعرانو په دیوانو کښې ډېر سوزان اوموثر شعرونه شته او د ا څوک نه شي ویلی چې عروضي اشعار له صادقو احساساتو او عواطفو خالي دي.
په ملي سندروکښې هم کله کله ډېر تشبهات او استعارات وي مګرسړی پو هېږي چې په دې شعر کښې سلاست او رواني، جوش اومستي، عواطف او جذبات شته او د شاعر دزړه نغمه ده، د نمونې په ډو ل دا څوبیته وګورئ:

یــــا تیــــك ســـــتاپه جبـــین دی　　　یاســـــــــترګه دســـــــــباده
یــــا جـــــام دچـــین مــــاچین دی　　　یاســــــپینه خولـــــه زیبــــــاده

****

یــــــــــا عطرډګلانـــــــــــــو　　　یاســــتا دمـــــخ خـــــولې دي
یــــــــــاتورې دفــــــــــــولادو　　　یاســـــــترګې دلیلــــــــې دي
یـــــــــاکیف دی دشـــــــــرابو　　　یــــا بنــــګ دبنګـــــالې دی
یــــــا هجـــــر ســــــخترین دی　　　یــــا تبــــه یــــا وبــــا ده

یابـــــــــــاغ دښـــــــــــکلوګلو　　　یـــا ســـتا ښـــکلی کاکـــل دی
آواز دی دبلبلـــــــــــــــــــــــو　　　یــــا زړه دحمیـــــد ګـــــل دی
یــــــــا تیــــــــغ دغوخولــــــــو　　　یـــا ســـتا خـــوني چارګـــل دی
یـــــــــــادامرغ زریـــــــــــن دی　　　یـــــا هغـــــه محبوبـــــا ده

(حمید ګل)

بې له دغسې ملي اشعارو چې په ملي او زانو کښې ویل شوي دي په عروضي اشعارو کښې هم ډېر ساده او بې تکلفه اشعارمومو چې دزړه له تاثیره پیداشوي او په زړه اثر کوي چې یوه نمونه یې داده:

ســــــــحر بـــــــــاده ! دآشـــــــــنا پـــــــه کوڅـــــــه ورشـــــــه

زمــــــــا دیــــــــــاره پکښــــــــــې وګرځــــــــــه کوترشـــــــــه

لــــــوی وکـــــــم چـــــــې وي تـــــــول ووینـــــه پـــــه ســـــترګو

پــــــــه احــــــــوال ســــــــره دهــــــــر یــــــــوه خبرشــــــــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

هریوه چې زماله حاله پو ښتېدلې

په ژړا ورته په اوښکو کښې احمرشه

که خبرې زما د پاره درته وکړی

مخ راکوزکړه زما ولوري ته چېرشه

دنسیم په رپا دې ښه نه شي رحمیه!

ددلدار په لور پخپله قلندر شه

(عبدالرحیم هوتک)

بله نمونه:

راشه راشه ستا تر دواړو سترګو ځارشم

هم ترمخ دې پروانه غوندې نثار شم

دزړه ولې مې په تاپسې پرې کېږي

راته وګوره قربان دې تردیدرا شم

شیریني به دې دوصل هېره نه کړم

که هرڅوغربت زده او خوارو زار شم

چې دې خیال په زړه کښې رایشی دننه

اورمې واخلي په نارو اوپه کوکارشم

داختر په ورځ که مخ راته ښکاره کړې

قرباني به دې په مینه درخسار شم

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنتونـــــــــــــه پــــــــــه خاطرکلــــــــــــه را درومــــــــــــي

چـــــي پـــــه شـــــوق ګـــــډ ســـــتاد حســـــن پـــــه ګلـــــزار شـــــم

ستاوصــــــا ل پــــــه بخــــــارا کښــــــي رحــــــيم بیامونــــــد

صــــــــــدقه ترټولــــــــــو ځمکــــــــــو دبخــــــــــار شــــــــم

(عبدالرحیم هوتک)

دغه دوه ډوله شعرونه چي په یوه ډول کښي رښتیاني عواطف وي اوپه بل کښي نه وي داسي مثا ل لري: لکه چي یوشاعر د خپلي محبوبي یاد خپل اولادپه مړینه کښي مرثیه جوړه کړي او یو بل شاعر دکوم لوی اومعتبر سړي په مرګ کښي دصلي او مکافات دپاره مرثیه ولیکي او کوښښ وکړي چي ډېر اوصاف ورپوري وتړي او ډېر شعري صنعتونه پکښي ځای کاندي مګر هغه دزړه درد او رښتیا نی عاطفه چي په لومړنی مرثیه کښي وي په دي کښي نه وي. یعني دوهمه مرثیه نورهر څه لري مګر دزړه رښتیانی تاثرنه لري او په پردي غم ژړا وي. نوداشعر هیڅکله هغسي نه شي کیدای او هغه مقام ته نه شي رسیدلی ځکه چي هغه روحي اتصا ل او رابطه چي په لومړي شعرکښي دمړي او شاعرترمینځ موجوده ده دلته نشته اوهمدغه شی حقیقي اوغیر حقیقي ادب یوله بله بېلوي اوبېل بېل قیمت ورته ټاکي.

دعواطفو تجلي او ظهور

کله یوشاعر د ډېر ښه تامل او فکر خاوندوي مګر دانه شي کولی چي نور خلک د خپلو افکارو او تاملاتو په ښه والي او ښایست متاثر کاندي ځکه چي دده عواطف که څه هم صدق په کښي وي مګر دتجلی او ظهور درجي ته نه وي رسیدلي. دلته تریوه حده دموضوع خصوصیت هم دخل لري. ځیني موضوعات دي چي عواطف پکښي لکه داورلمبه رڼاکوي اوناري طبیعت لري لکه وطنیت، حب، غم او داسي نور...... مګر ځیني موضوعات لکه فلسفي افکاراو اجتماعي نظریات یخ او ساړه وي چي په هغه اندازه تودوالی اوحرارت پکښي نه پیداکیږي، نو موږ دانه وایوچي یو ادیب دي دغه راز موضوعات هم هغسي کړي او هغومره جذابیت اوهیجان دي پکښي پیداکاندي بلکه داوایوچي په کومه موضوع کښي چي دی داخلیږي خومره چي کیدای شي خپل لوستونکي دي له تاثیر لاندي راولي او یاپه دي کیږي چي خپل تاثر پوره او واضح وښودلی شي.

په همدغه برخه کښي اد یبان اوشاعران یوله بله فرق او تفاوت لري د ځینو عواطف ډېر تېزاو بارزوي دځینو نه وي، په ځینو کښي شعري طبیعت قوي وي او په ځینو کښي ضعیف وي.

دوه تنه ادیبان به وي چي په تاریخي رجالو کښي به په کوم یوه څه لیکي یو به یې لکه یو مورخ داسي تصویر کړي چي خپل دغه تاریخي نګارش ته به ادبي رنګ هم ورکړي، هغه بل به ورته په شعري سترګه وګوري او نفسیت به یې په نظرکښي ونیسي لکه چي په سیدجما ل الدین ډېرې مقالې او نظمونه ولیکل شو ه چي په ځینو کښي ادبي خواته تمایل لیده کیږي او په ځینو کښي تاریخي خوا قوي ده او د هر چاشاعرانه مزاج په کښي خپل خصوصیت ښئی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عواطفو ثبات او نه ر الويده

ځينې ليکونکي اوشاعران وي چې عواطف يې ثبات او دوام نه لري يعنې ديوه مضمون او يوه شعر اغاز او انجام يې ډېر فرق لري او کلام يې له خپل حسن او خوږوالي څخه ابتدا ل او پيکه توب ته رالوېږي. يو بيت يا يوه مصرع يې ډېر ه ښه او موثره وي مګر بل بيت اوبله مصرع يې هغسې نه وي او په وېناکښې يې د ادبي قيمت په لحاظ لوړې ژورې تېټ وپاس موجود وي دلته مقصد دانه دی چې په وېناکښې دې له سره تراخره پورې يورنګ اويواهنګ موجودوي ځکه چې په دغه ډول يو رازوالی هم دبلا غت له اصولو مخالفه خبره ده او لکه چې دکلام رالويده او ټيټوالی عيب دی يوراز والی يې هم عيب دی او ملال راولي نوپه ليکونکی لازمه ده چې له يوه صورت نه بل صورت ته انتقا ل وکړي اوپخپل کلام کښې له تفنن څخه کار واخلي داکار البته په تغزلي اشعارو کښې اسان معلومېږي ځکه چې يو خو دا رازاشعار لنډوي بل پکښې ديوه مطلب ارتباط ساتل هم لازم نه وي مګر په قصايدوکښې ګران ښکاري.

خيا ل

وايي چې خيا ل يوه قوه ده چې غيرمرئي شيان او هغه شيان چې مشاهده يې نه شو کولی زموږله نظره تېروي مګر دا تعريف پوره نه دی اودغه راز معاني په يوه منطقي تعريف کښې راوړل کېږي هم نه.
نو وروسته به يې دبحث په ضمن کښې رنګونه او ډولونه څه نه څه وښيو، خيا ل په ادب کښې يو خاص مقام لري او په عواطفو کښې ډېر تاثير پيداکوي. که فرضاً کله موږ يو خبر واورو چې په کوم ځای کښې څه طوفان پېښ شوی چې دومره خلك مړه او دومره کورونه وران شوي دي دا خبره راباندې دومره اثرنه کوي لکه چې دغه حادثه دکوم اديب اوشاعر له قلمه په ادبي ډول رسم شي او له تخيل نه په کښې کارواخستل شي.
ادبي خيا ل په درې ډوله دی:

(۱) مبتکر خيال:

دا هغه شی دی چې دانسان ادراکاتو ته يو نوی صورت ورکوي او اکثر شاعران يې دتشبيه اواستعارې په ډو ل پخپل کلام کښې پيداکوي لکه د حميد دابيت:

دازمالـــــــه غمـــــــه شـــــــين زړه پکښـــــــې خيـــــا ل ديـــــار دلبـــــو

هســـــې رنـــــګ زيـــــب وزينـــــت کالکـــــه مـــــې پـــــه شـــــنه پيالـــــه کښـــــې

مګر که څوک دکلام په موضوع او اسلوب کښې دتخيل له ابتکار او نويتوبه کار واخيستلی شي نسبت هغه تخيل ته چې په تشبيه اواستعاره کښې وي زيات اهميت لري او د تخيل دغه راز بداعت ډېر لږ او نادر هم وي چې يو مثا ل يې ديوه انګليسي شاعر يوشعر دی چې ددنيا لوی لوی خلک دسعادت په طلب کښې په دې ډول تصويروي:
يوښاردی چې ديوالونه يې ډېرجګ او دروازه يې ډېر ه وړه اوتنګه ده، داښار دسعادت ښاردی چې دجهان نوموړي او لوی لوی خلک ورپسې ګرځي، دې دروازې ته يو لوی حريې سړی راځي چې ډېر هيوادونه يې فتح کړي دي اوپه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېرو دښمنو پې برى مونډلى مګرد دې لامله چې عسکرى لباسونه او اسلحې پې په غاړه دى په دغه دروازه نه شي ننوتلى اوحيران درېږي.
وروسته ترده يولوى عالم له خپل علمي لباس اوغټوغټو تاليفاتو سره راځي او دى هم په دغه دروازه د خپل ځان د ځايېدو امکان نه ويني په ده پسې نور دسياست او ما ل خاوندان رارسېږي او هريو دلته حيران درېږي چې څه وکړم په دې حا ل کښې يوه کوچنۍ جنۍ راپيداکېږي او په ډېرې خوشحالۍ په دغه دروازه ننوځي اوبيا څه شيبه وروسته بېرته راوځي دوئ ته وايي چې ولې ولاړ ياست؟ دوئ وايي دراوزه وړه ده او موږ نشوننوتلى، هغه وايي کالي او اسبابونه وغورځوئ اوننوزئ! دوئ يوبل ته ګوري او مترددکېږي مګر جينۍ اصرار کوي چې هلئ زرشئ چې ډېر عجيب ښاردى او هر څه په کښې شته په دې ډله کښې يوتن خپل کالي غورځوي اوننوځي هغه نورهم چې ده ته ګوري هر څه له ځانه لرې کوي او ښارته داخلېږي.
ددې شعر ښايست اوجما ل دتخيل له ابتکاره پيداشوى او دتخيل ابتکار په اصل مضمون او د بيان په اسلوب کښې ځاى لري.
په پښتوکښې هم چاپه ارزو باندې څه ليکلى چې خلاصه پې داده:
هلته لرې دغره په لمن کښې دلمر پلوشو ته څه شى ځليده، ماګومان کاوه چې کوم ډېر قيمتي څيزدى اوله کوم معدن څخه کومه قيمت بهادانه راوتلې ده په همدې ګومان ور روان شوم او ډېر خوشحاله وم چې هلته ورسيدم ګورم چې دښيښې يوه ماته ټوټه پرته ده او نور هېڅ نشته دا وه زما ارزو او دارزو آغاز اوانجام.

دلته هم په اصل موضوع کښې يوتخيلي ابتکار ليده شي.

(۲) مصور خيال:

څه شى چې يواديب په سترګو ويني او پرې پوهېږي نو چې هغه د خپل خيا ل په مرسته تصوير کړي مصور خيا ل ورته وايي مثا ل پې دادى:
يوه سړى دشپې له مخې تبې کولې اوهره شپه به پې ترسبا پورې تبه وه چا ورځنې داحوا ل پوښتنه وکړه چې تبه دې څه وخت او څنګه وي؟ ده وويل يوه حياناکه ښځه ده چې دشپې په توره پرده کښې زيارت ته راځي اوسبا دوخته بېرته ځي.

(۳) مفسر خيال:

کله چې کوم اديب په يوه شي کښې څه روحي يا ادبي کيفيت حس کړي او له مادي مشاهداتو نه پټو اومعنوي مشاهداتوته انتقا ل وکړي لکه چې ځيني ادبا د يوه سيند يا يوه غره له ليدو ځنې، ځنې تاريخې واقعاتوته ولاړشي او دتيرو حواد ثو او زاړه عظمت تجليات په کښې وګوري نو دامفسر خيا ل با له شي چې يو مثا ل پې دادى:

پـــــــه لمــــــــن دتـــــــورو غرونـــــــو دخيبـــــــر وادي راګيـــــــره

لکـــــه تـــــور ديـــــوان چـــــې کښـــــېني لـــــه پـــــري نـــــه ګيـــــر چـــــاپيره

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـــــت پنهـــــان هـــــره ذره کښـــــې دخيبـــــر خـــــوني داســــــتان دى

يـــو تـــاريخ پـــې پـــه مـــخ ليـــک دى يـــو ياداشــــت دتېـــر دوران دى

ورو پـــــه ورو دغرونـــــو خواکښـــــې يوکـــــاروان روان ســــفر کــــړي

دا را يـــــاد مـــــې پـــــه زړکـــــی کښـــــې دتېرشـــــوي دور منظـــــر کـــــړي

يـــــــوه ورځ بـــــــه چېـــــــري دلتـــــــه دمحمودکـــــــاروان روان و

ګردغبـــــــار دده دفـــــــوج بـــــــه رســــــــيدلی ترآســـــــــمان و

دتکبيـــــــر نـــــــارې اوچتـــــــې اروبـــــــدلې دې جهـــــــان وې

ددې ملــــــک ذرې ذرې بـــــــه لـــــــه دهشـــــــته پـــــــه لـــــــړ زان وې

پـــــه دې خـــــاوره دې تېرشـــــوي دبـــــابر غـــــوري فوجونـــــه

ابــــدالي نــــادر راغلــــی پــــرې بــــه فخــــر کــــړي داغرونــــه

سيدرسول (رسا)

وروسته ترديې چې د خيا ل ډولو نه څه نه څه وښود ل شوه بايد ووايو چې تخيل دشعر يوداسې عنصر او رکن دی چې که ووايو شعر په حقيقت کښې بې له تخيله بل شی نه دی هم ورسره ښايي. همدغه تخيل دی چې جهان او د جهان هره ذره شاعرته له نور عالمه په بل رازښئ چې کله بې له نمراو سپوږمۍ سره په خبرو راولي او لکه بې د ګل په خندا، دشمع په ژړا، د نسيم په پيغامونو پوهوي، يووخت ورته ډک سيندونه لکه سراب بې آبه ښکاره کړي بل وخت ورته ديوه مظلوم څو قطرې اوښکې لکه يو سيلاب داسې وښئې. که دغه شاعرانه خيا ل له شاعر سره ملګری نه وي شاعر به هم لکه نور دغه جهان ته په عادي نظرګوري او هېڅ شی به پرې دومره اثرنه کوي. همدغه خيا ل دی چې شاعرته ډېرېټ او مرموز شيان ښکاره کوي اوهغه څه چې عوام بلکه خواص بې هم نه شي ليدای دی بې ويني او تعبيرونه ورځنې کوي همدغه تخيل دی چې شعر او فلسفه دواړه ترېنه پيداکېږي او په شاعرو فيلسوف دواړو کښې ليدل کېږي. کوم فلاسفه چې دابتکار و ايجاد قوت لري هغه ارومرو د تخيل خاوندان دي او له تخيل نه ډېر کار اخلي نوويلی شو چې په نيو تن او ارسطوکښې هماغه قوي تخيل موجودو، چې په هومر او فردوسي کښې موجود و. مګر داستعما ل په طريقه کښې فرق ؤ او مقصد وغرض په کښې بيل ؤ. ديوه فيلسوف تخيل دمسايلو په حل کولو او تحقيق کښې سرفېږي مګر ديو شاعر تخيل د احساساتو او عواطفو دتحريک لپاره په کارلوېږي.

ځينې محققين وايي چې له شعري خيالاتونه فلسفه پيداکېږي اوله فلسفي نه بيا علم پيداشي يعنې شاعرانه خيالات او فلسفه اوعلم داسې مثا ل لري لکه دسپيدو چاودلو دوخت دلمانځه دوخت او د لمر ختو رڼا. نو په دغه ترتيب هماغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاعرانه خيالات چې څه قدرزيات روښانه شي فلسفه شي او په فلسفه کښې چې زياته رڼا يي پيداشي علم شي په دې اساس سرې حکم کولی شي چې د بشر دمعرفت تاريخه له شعره څخه شروع کيږي او په علم ختميږي.
هومر ديونان معروف شاعر په داسې عصر کښې پيداشو چې دفلسفې څه پته نه لګيده او دغه نوموړی شاعرله حکمت اوفلسفې نه دمخه دنياته راغی مګروروسته ترده ارسطو د ده دطبع له اکتشافاتو اقتباسونه کوي او دده په کلماتو استشهادکوي. کينرو دفرانسې يوليکونکی ليکي چې د هومر په اشعاروکښې دانسان اوعالم حقيقت او د هرشي اساس موجود دی.
که سړی څه قدرته دقيق شي نودعقل اوفکر مانۍ په خيا ل ولاړه ده او خيا ل په علوموکښې زښت ډېر د خل لري، نورعلوم خولاپريږده هغه علمونه چې دعقل په نزد ښځي منلي دي لکه رياضي او هندسه داهم دانسان له خياله پيداشوي دي، که چيرې له يوه رياضيدان څخه د واحد دتعريف پوښتنه وکړو چې درياضياتو ابتداو انتها ګڼل کيږي يا دهندسې ديوه عالم څخه دنقطې تعريف وغواړو چې ټول خطوط ورڅخه پيدادي يقين دی چې دا دواړه شيان ((واحد- نقطه)) به يواسې شی راوښيي چې يې له خياله به بل وجودنه لري او يو تخيلي شی به وي.
دا چې موږ يو کاڼی دحس او عقل په مرسته په تحجر اوتجمد پيژنو دا هم يوخيا ل دی دانسان تخيل دغه صورت ورکړی دی.
تخيل سره له دغو مره ا هميته چې په شعر و ادب کښې يې لري که څوک يې په تشخيص کښې وغوليږي او له او هامو نه يې فرق ونه کړی شي ياپې بېځايه استعما ل کړي نو شعر بېخونده کوي او قيمت يې راټيټوي. ځينې او هام چې ځينو شاعرانو پخپل شعرکښې راوړيدي دومره يې لطفه دي چې سړی ورته شعر نشي ويلی بلکه واهمي کلام يې بللی شي لکه امرأالقيس چې پخپل يو ه شعر کښې وايي:

اتقتلنی والمشرفی مضاجعی

ومسنونة زرق کانياب اغوال

مطلب يې دادی چې رقيب به ماڅنګه مړکړي چې زما په خواکښې ديمن مشرفي توره ايښي ده او داسې نيزې راسره دي لکه دغولانو داړې. نو دلته غول او د هغه داړې يو محض وهمي شی دی چې ښا يي يې امرأالقيس بل څوک ترې ونه ويريږي. که څوک تخيل بې ځايه استعما ل کړي نوهم ښه نه ښکاريږي مثلايو شاعر دبهار اوپسرلي په صفت کښې ددې په ځای چې شنه چمنونه زيړاو سره ګلان، ا بشارونه وستايي اوله تمثيل څخه کار واخلي دتخيل خواته زوروکړي او خيالي شيان تصويروي. يادیوه چاپه مدح اوستاينه کښې دهغه واقعي اوحقيقي صفات پريږدي او دتخيل په زور ورته خيالي اوصاف پيداکوي او ورپورې ترې يې چې هېڅ حقيقت او واقعيت پکښې نه وي نوداهم په شعرکښې عيب باله شي او دخيا ل بېځايه استعما ل بلل کيږي.

تمثيل

تمثيل دې ته وايي چې شاعر او اديب يومضمون يايو معنی داسې بيان کړي چې اصلي صورت يې سترګو ته ودريږي.
تمثيل هم په شعرکښې يو اساسی جزګڼل کيږي او زښت ډېر اهميت لري. ارسطو وايي چې شعرپه تمثيل او محاکات ولاړدی نو که په کوم کلام کښې داشی نه وی هغه شعر نه بلل کيږي د همدې لامله پخپل کتاب الشعر کښې ليکي، چې يو له هغو شيانو څخه چې انساني غرايزبلل کيږي دتقليد حسن او د تمثيل ذوق دی نو هر کله چې شعر هم يوډول نقل اوتمثيل دی دانسان په طبيعت اورمرو اثرکوي او انسان ورڅنې خوند و حظ اخلي نو دارسطو په نظر يه د شعر دتاثير سبب تمثيل دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوم شعر چې له تمثیل نه په کښې کاراخستل کېږي هغه دیوه رسم مثا ل لري چې باید دموضوع دقیق نکات په نظرکښې ونیو ل شي او له اصل سره مطابقت ولري.

په تمثیلي شعر کښې کله دشعر موضوع یوه منظره یا واقعه وي او کله د احساساتو او تمایلا تو تمثیل په نظرکښې وي.

په دغه وروستی حصه کښې شاعرله رسام څخه موفق دی او ځینې نفسي کیفیات شته چې په رسم کښې نه راځي او په شعرکښې راځي.

ځینې تمثیلي اشعاردي چې شاعر په کښې له تخیل څخه هم ډېر کاراخلي مګرپه ځینو کښې یوازې تمثیل وي او له تخیل نه هېڅ کارنه وي اخستل شوی.

په ځینو مواردوکښې دشعرلوی صفت همداوي چې تثمیل ښه قوي وي او حقیقت په نظرکښې ښه مجسم شي.

دتمثیل په باب کښې دشعرښه نمونه که ګورئ نو دښاغلی رښتین دباغ ننداره وګورئ چې دکابل مجلې په (۱۷۲) ګڼه کښې نشرشوی او د تمثیل پوره اقتدارپه کښې معلومېږي.

دتخیل زور او قوت که په پښتو اشعاروکښې لټوئ نو دښاغلی خادم په اشعار کښې یې ښې ښې نمونې شته. داحساساتو او عواطفو صدق او تجلي دښاغلی بینواپه ((بې وزلی شرق)) کښې وګورئ چې دشاعر دزړه درد او رښتیانی تاثرپه کښې له ورامعلوم دی او په همدغه شی، دې شعر لوړقیمت پیداکړ ی دی.

ددې بخث خلاصه

دشعر او ادب اصلي عناصر او اساسي اجزا دمعنویت په لحاظ دادي:

عاطفه، احساس، خیا ل، تمثیل. نوپه هرشعر کښې چې دغه شیان یا یوله دغو څخه موجودوي، هغه شعر دی اوپه انسان باندې اثرکوي په کوم شعر کښې چې دغه شیان نشته او یوازې رنګین الفاظ اوشعري صنعتونه په کښې دي هغه لکه یو تش ښایسته لستونی داسې وي او کوم حقیقي کیف پکښې نه لیدل کېږي او ننداره به یې کوی مګر خوک چې په شعر او ادب کښې کومه معنی لټوي هغه پرې نه قانع کېږي او یوله دغو معنوي اجزاؤ او عناصرو څخه پکښې غواړي.

دپښتو اشعارو ته چې سړی ګوري او دصنعت اومعنی په لحاظ په کښې غورکوي معلومېږي چې صنعت ته په ضمني نظر کتل شوی او د معنی لور ته زیاته توجه موجوده ده یعنې ضرور پکښې یا نور عواطف او احساسات وي یا یوعالي تخیل او لوړه مفکوره پکښې لیدل کېږي یا له ښه تمثیل او تصویر څخه پکښې کاراخستل شوی وي.

اوځینې اشعار خولا داسې وي چې دغه ټول معنوي مزایا اوښیګڼې پکښې سړی مومي اودبلیغ او عالي ادب ښې نمونې یې ګڼلی شو.(۱)

عامیانه بلاغت

خوکاله دمخه دیوه لوی سړي په مجلس کښې دغروخلکو په پوهه اوهوښیارئ خبرې کیدې دې سړي چې دهیواد په یوه غرنی حصه کښې دیوه سترحاکم په حث شپې ورځې تېرې کړې وې هغه خلک یې ډېر زیات ستایل او مکرربه یې ویل چې دوئ په خبر و له هرچانه ښه پوهېږي خوکه څوك له دوئ سره ددوئ په ژبه وغږېږي او مفاهمه ورسره وکړي.

په همدې غرو رغوکښې داسې خلق شته چې سړی یې خبروته حیران پاته کېږي او دتعلیم له خاوندانونه یې په ویناکښې څه فرق نه لیدل کېږي.

(۱) د ښاغلی (مجروح) (بینوا)، (خادم) (رښتین) اشعار ددې خبرې تصدیق په ښه شان کولی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دابحث لا نه وقطع شوی چې دهماغه ځای ښوتنه توررېږي او سپين ږيري راغله او دمجلس خلک ددوئ او ضاعو او خبروته دتېربحث په اثر کښې ښه متوجه شوه چې ودرې دوئ څه وايي؟ اوڅنګه ګړيږي؟ دوئ دخپل دغه حاکم له څه مودې مفارقت څخه چې درنځورتيا په اثرکښې پېښ شوی و خپل خپګان ښکاره کړ او بياېې خواهش وکړچې که صحت يې ښه وي ببرته ورشي او ددوئ اداره پخپل لاس کښې ونيسي مګر دامقصد يې په دې ډول اداکړ چې زموږ په ملک کښې مشهوره ده چې په يوه غره کښې که تر (٧) کالو پورې دسړي غږ وانه وريدل شي دهغه غره ماران ښاماران کېږي او پخپل مينځ کښې يو له بله سره خوري نوکه ستاسې غږ هلته نه وي له موږ نه بل شی جوړيږي او يو د بل غوښې خورو.

دې خبرې په مااثر وکړاو زه يې دې لورې ته ملتف کړم چې عام خلک اوهغه کسان چې په تورو ټکو نه پوهيږي او دفصاحت وبلاغت نوم يې هم نه دي اورېدلي پخپله وينا کښې دبلاغت خاوندان دي او په خبروکښې يې شعري او ادبي کيف ليده شي.

وګورئ دغه سړی له يوه ادبي منطق او تمثيل اوتشبيه نه څومره ښه کار واخيست اوخپل مقصد اومطلب يې دبلاغت له اصولو سره سم داسې اداکړ چې دخپل مراد کنه او انتهايې حد ته ورسيده چې ديوه مقصد همدغه راز بيان بلاغت اوويونکی ته يې بليغ ويل کيږي.

که څوک د پښتنو په جرګو اومرکوکښې ناست وي او ددوئ خبرې يې اوريدلی وي هغه ته به په عاميانه محاوروکښې دغسې ډېرې نمونې يادې وي او دابه ورته معلومه وي چې پښتانه پخپلو مرکوکښې هروخت له دغسې ښوښو تمثيلو اوملي رواياتو کاراخلي، دخپل مقصد دپاره لومړی يوموافق تمثيل اوادبي استدلال پيداکوي بيا خپله خبره پرې سپروي. ددوئ دبلاغت زور او قوت په همدغو تمثيلو او رواياتو يا متلونو کښې وي او تشبيهات او استعارې يې هم خوراقوي وي، هغه څوک چې په مرکو کښې دخبروحق لري اودملي مجالسو خطيبان او بلغاء بلل کېږي دخپل مقصدله شروع نه دمخه يوحکايت کوي ياله ملي رواياتو او عنعاتو څخه دخپل بيان دپاره يو ښه تمهيد پيداکوي وروسته بياخپل مقصدته راځي اوخپل مطلب بيانوي نوپه دې صورت کښې ددوئ وينا دومره قوت مومي چې څوک ورځنې انکارنشي کولی اوهر څوک يې په معقوليت باورکوي که څوک په دې مجلس کښې ددوئ دخبرې ترديد کوي او مخالفه نظريه قايموي هغه مجبور دی چې دده دمدعا په خلاف به يو قوی تمهيد اوحکايت پيداکوي اوخپله خبره به قوي ښئی، په دې وخت کښې نويوه ادبي مبارزه شروع او دميدان ورلو دپاره زيات فصاحت او بلاغت په کاردی. مګر هغه بلاغت چې عوام پرې پوهيږي اوپه عاميانه ادب کښې ځای لري . په همدغه قوت دمرکو مشران اووکيلان غټې غټې خبرې اواروي او هرڅوک پخپل قوي منطق او ادبي استدلال قانع کوي. دپښتنو دمشری راز هم په همدې کښې دی چې سړی بايد له ملي عنعاتو او رواياتو ښه خبر وي هغه خبرې چې دوی پرې قانع کېږي او هغه استدلال چې ددوی په افکارو او روحياتو قوي اثرلري ځانته معلوم کاندې دغه راز خبرې ښائي چې موږ اوتاسې ته هيڅ ښکاره شي مګر په عامه طبقه ډېر اثر کوي. په ځينو مجالسو کښې چې زه ناست وم او هلته دپښتنو دروغې داصولو پوهان راټول شوي و، ډېر ځله مې په داسې مواردو کښې چې خلک به يې دخپلو عزيزانو احترام ته رابلل او دابه يې ورته ويل چې خپل کام او خپلو عزيزانوته په سپکه مه ګورئ .

يو د بل عذر قبلوئ او ننواتو ته په درنه سترګه ګورئ. د يوه منلی او مسلم دليل په ډول به يې ويل چې لوخې د خپل کام سپکه غوښته سر يې په درياب کښې وچ شو. دې خبرې به خلک ډېر متحسس کړه او زيات تاثيربه يې وکړ، زه ددې خبرې په سر و بر نه يم خبر چې عنعنوي اصل اواساس به يې څه وي؟ مګرلو خې چې ګورم رښتيا په اوبو کښې ولاړې وي او سرونه يې وچ وي. نوداخبرې که څه هم څه اصل او حقيقت ونلري تاثير خولري او له يوې ډېرې صحيح فلسفې نه په عوامو باندې زيات اثرکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څوک غواړي چې خپل مخاطب او اوريدونکی دخپلو خبروله تاثير لاندې راولي نوبايدله هغه سره داسې وغږيږي چې منطق اوادب يې په هغه تاثيروکړي، تشبيهات او استعارات تخيل او تصوير، استدلال اواستشهاد يې دهغه له فکراو ذوق سره سم وي او په نظرکښې يې له مسلماتو څخه وي.

زموږ ادباً اوشعراً بايد دې خواته ملتفت وي اوپه خپل شعر اوادب کښې له عاميانه بلاغت نه چې دعوامو په ويناؤ، متلونو، رواياتو،قصو اوافسانو کښې ځای لري پوره کارواخلي، په هغو تشبيهاتو او استعارو خپل کلام رنګين کړي چې دوئ ورسره اشنادي اوپرې پوهيږي چې زموږ ادب هم ملي رنګ پيداکړي او دملت په ذوق برابر شي.

دپښتولنډۍ او چاربيتې چې په هر چاښې لګېږي او عمومي مقبوليت لري يو سبب يې همدغه دی چې له عاميانه بلاغت نه پکښې کار اخستلی شوی او کلمات وتعبيرات داسې دي چې عام خلق پرې ښه پوهيدلی شي او هېڅ نا اشنايي پکښې نه ګوري وينا يې هم دحا ل له مقضا سره سمه وي او له حيات سره پوره تطبيق لري. دمثا ل په ډول به يوڅولنډۍ هم راوړو.

دپښتو څولنډۍ

کله چې موږ کوچيانۍ لنډۍ او دکوچيانو ټپې اورو پوهېږو چې دالنډۍ دکوچيانو له حا ل او حيات سره څومره اتصال لري، او ددوی حياتي وضعيت څنګه ښه تصويروي لکه دالنډۍ:

اوښانو بيا غاړې کړې کړې

چې پرې سپرې دي سپينې خولې زېړ پېزوانونه

که چاکله دکوچيانو رواني کېږې ليدلی وي چې په اوښانو باندې پښتنې پېغلې سپرې وي او اوښان يو خوابله خواغاړې کړوي او ترشا ګوري هغه ددې لنډۍ په بلاغتي کيف ښه پوهيدلی شي چې دلته ويونکی څه شاعرانه او ساحرانه مهارت خرڅ کړی دی چې له يوې خوادغه منظره اووضعيت ډېرښه تمثيلوي او له بلې خوادې خبرې ته هم تلميح او اشارت کوي چې اوښان هم ددغو پېغلو دښايست او جما ل احساس کوي او ددوی ننداروته مخ راګرځوي.

په دغسې مواردو کښې چې مطلب ددغو پېغلوستاينه ده ښايي چې ډېر تعبيرات پيداشي مګر هر تعبير به دکوچيانو له حال او حيات سره دغومره موافق نه وي او نه به به په کښې دغومره بلاغت موجودوي.

په يوه بله لنډۍ کښې يوه کوچۍ پېغله خپل اشناته وايي:

ترديې خروړی سپی راتېرشه

ترديې ملالې خولې به زه درتېره شمه

په دې لنډۍ کښې يوشرط اوتعليق ليدل کېږي چې بايد مين يې پر ځای کړي او دملالې خولې په مقابل کښې يوګران کارقبو ل کړي چې هغه له خروړی سپي څخه تېريدل دی. په دې ځای کښې البته ډېر مشکل شرطونه پيداکيده چې بايد په مين تحميل شوی وای مګر دکوچيانو له حا ل اوژوند سره به يې دغومره موافقت نه درلود لکه چې داشرط يې لري.

يوه کوچۍ پېغله بايد هر څوک له خپل خروړی سپي څخه وډار کړي او خپل سپی لکه ليوه يازمری خلکوته وښئي دلته ټوپک يا توپونه يا ډول له حيات سره مناسبت اوموافقت نلري او نه دغه ادبي لطف پکښې شته چې دخروړي سپي په لفظ کښې موجود دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دادهمدغه لفظ اثردی چې ځینې دتصوف خاوندان له دې لنډۍ نه دحقیقت په نامه یوه بله معنی اخلي او وایي چې خوروی سپی نفس دی اوله دې نه تېرېدل خدای ته رسیدل دی. که دلته توپ او توپخانې یادې شوې وای ددغسې تاویل دپاره به هم څه مجا ل نه ؤ او دومره ظرفیت په دې لندۍ کې نه پیداکیده.
ددې لنډۍ په ځواب کښې یو د تورې خاوند او توریالی مین خپلې معشوقې ته وایي:

دسپینې خولې تن راته کیده
که دچړو په څوکولاروي دربه شمه

دا هم یوبلیغ تعبیر دی او له ده سره مناسب ایسي ځکه چې د چړو په څوکو تېرېدل انتهایي مشکلات قبلول دي اوسړی پوهېږي چې ددغسې سختې لارې یون دومره ګران دی چې له خوړو سپو تېرېدل ورته هېڅ دي او څوک چې داقبلوي هغه په خوړو سپیو هم نه اېساریږي.
که سړی په شعر و ادب کښې ښه غور وکړي ددې فن ټوله ساحري په یوه ښه او بلیغ تعبیر کښې مضمره ده که څوک د خپل مقصد لپاره یو قوي اولطیف تعبیر ومومي چې مبتذل اوپیکه نه وي دې سړي په یقین سره د شعر او ادب حق په ځای کړی او دبلاغت سکه یې قایمه کړي ده. په دې تعبیر کښې دانه ده لازمه چې ارومرو به په کښې اغراق اومبالغه وي بلکه لازمه ده چې لطف اوملاحت او حسن به په کښې وي اویو نوی تعبیراو ښه تصویربه ورته ویل کېږي لکه په دې لنډۍ کښې:

مخ په مړوند کله پټېږي
ظالمه یاره سلامې ولاړه یمه

ګورئ دلته یوازې یوښه تصویر اوښه تعبیر په سړي اثرکوي. داد حیاناکو پېغلو عادت دی چې منګی به یې په اوږه وي اوګودرله به ځي نو چې څوک نارینه په مخه ورشي خپل مړوند مخې ته نیسي او دربېږي په دې وضعیت ښایې چې کوم اشنا متاثر شوی وي اوځه ګله یې ورلیږلی وي نو دا ورته وایي چې زه تا ته سلامې ولاړه یم هسې نه چې خپل مخ پټوم ځکه چې مخ په مړوند نه پټېږي رښتیا وایي لمرچاپه ګته نه دی پټ کړی دابه دسلامې په وضعیت ولاړه وي.
په یوه بله لنډۍ کښې یومین د خپلې لیلیٰ په یوزه سره نتکۍ ګوري اوسپینې خولې ته یې زړه کېږي نو خپله ارزو په دې ډو ل ورته ځرګندوي:

ستاپه نتکۍ کښې شیطان ناست دی
هره شیبه مې ستا خولګۍ ته لمسوینه

دا خو معلومه خبره ده چې دی په چل کښې ورځنې خوله غواړي مګرکه ورته ووایي چې خوله راکړه یامې ستا خولې ته ډېر زړه کېږي دابه یوه بې لطفه غوښتنه وي اوشعر به نه وي نو دا د شاعر کار دی چې په دې خبره کښې خوند پیداکړي او شعر ورځنې جوړ کاندي نو اول نتکۍ ستایي بیا پکښې شیطان کښېنوي، وروسته تردې نو ورته وایي چې ستاله خپله ګوره دي چې ماپه کراره نه پرېږدي او ستا خولګۍ ته مې لمسوي ښایي چې خبرې دشعري سحرپه مرسته په هغې اثرکړی وي او هغې هم ویلې وي:
دسپینې خولې واک مې درکړی....................

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتوکښې اکثره لنډۍ داسې وي چې دغه راز نازکې او باريکې هم پکښې نه وي اونه له دغسې پيرايونه پکښې کاراخستل شوی وي مګرپه زړه خوږې لګي اوښه لطف لري لکه چې يو مين خپلې مينې ته وايي:

که دنيايي شرمونه نه وای
تابه منګی وو ړ زه به تش درسره تلمه

دالنډۍ خومره ساده ده چې هيڅ صنعت هيڅ تخيل پکښې نشته او بې له تشو تللو هغه هم هله چې دنيايي شرم نه وای نور څه نه لري مګر مينه او محبت پکښې ځای لري او دعاطفې ترجماني کوي، نو دمحبت په لاره او دمينې دپاره تش تګ بلکه دتګ ارزو هم لطف لري اوپه زړه اثرکوي.
په يوه بله لنډۍ کښې يو عاشق خپلې معشوقې ته پيغام استوي چې زه ستاد خولګۍ په اميد درځم اوپه هرقيمت چې وي غواړم يې نووايي:

که مې اجل ستا په خولګۍ وي
سبا کفن په سرتړم تاله درځمه

په دې لنډۍ کښې هم دتشبيهاتو اونازکخيالۍ څه رنګ نشته مګررنګ يې څه کوې خوند يې ګوره! دخپلې محبوبې برجل ته به ډېر خلک په مختلفولارو تللی وي خوپه دغه ډول چې ددې لنډۍ خاوند اوويونکۍ ورځې بل څوک به نه وي ورغلی. هرڅوک چې چېرته ځي اوسفر کوي نودلارې توښه اودسفر سامان له ځانه سره اخلي مګردی کفن په سرتړي او روانېږي دا تګ شاعرانه تګ دی چې بې له شاعره دبل چاورته نه پام کېږي او ده به هم له پتنګه زده کړی وي.
دمينې او محبت خبرې که هر څومره ساده او بې ساخته وي هغومره ښې وي په يوه لنډۍ کښې يومين خپلې مينې ته دکور ورانۍ ښېراکوي او ورته وايي:

کور دې نژدې ديدن دې لرې
ديوا ل دې ړنګ شه چې وړيادې ووينمه

مګرسړی پوهېږي چې دا ښېرا له مينې اومحبته دی اوپه دې ښېراو کښې عشق او محبت مضمر دی داهم هماغه شان ښېرادی لکه چې يوه مينه خپل مين ته وايي:

ټوټې ټوټې په تورو راشې
چې پرهارونه دې ګنډم خوله درکومه

نوکوم زخمونه چې دغسې ملهم پيداکوي سړی به پرې ولې نه خوشحالېږي او ولې به دغسې ښې دعا ګانې ښېرابولي؟
رښتيا هم داده چې دمينې اومحبت خبرې ډېرې خوږې دي که دا خبره هرڅومره مکرره شي بد مه وړئ ځکه چې مينه په همدغو مکررو توصيفونو ارزي.
په کومه خبره کښې چې د مينې او محبت جلوه وي هغه که په هرعبارت وي شعر دی او همدغسې خبروته شعر ويل کېږي.
يوه معشوقه بې له کومې تشبيه اواستعارې خپل مين ته وايي:

سترګې مې تاته تورولې
چې ته رانغلې په سالو يې پاکومه

(c) ketabton.com: The Digital Library

څوک چې په مینه اومحبت پوهېږي او دشعر حقیقت او هویت ته رسیدلی وي هغه به دا لنډۍ هېڅکله هېره نه کړي او دلوړو اشعارو نمونه به يې وګڼي، ځکه چې دعشق او محبت په عالم کښې چاته ستر ګې تورول اود هغه دنه راتلو په سبب يې ببرته پاکو ل ډېرلوړ قیمت لري.

یو بل ځای یو ارمانجن مین وايي:

زما جانان دې راسره وي
په مادې تیرې دمیرو را چلوینه

سړی چې ګوري ډېر خلک وینې چې دپیسو دپاره تیرې چلوي او څوک ورته هېڅ نه ملتفت کېږي مګر یومین چې د خپل جانان دوصا ل په مقابل کښې تیرو چلولو ته تن ږدي، دده باراوړی تیرې دعشق اوشعر په مانۍ کښې لکېږي او یو یادګار ورځنې پاته کېږي.

«پای»

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

ADABI BAHSUNA

جرمني ۲۰۱۱ ميلادي كال
www.ulfat.net

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library